

The Rise and Break of Economics from Philosophy: From Xenephone to Neuroeconomics

Funda Râna ADAÇAY
frozbey@anadolu.edu.tr

Anadolu University,
Faculty of Economics and Administrative Sciences
ORCID: 0000-0003-3565-8307

e-ISSN 2687-4563
2021, Vol. 3(2) pp. 151-175
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/aujfe>

Research Article

Received: 30.12.2020

Revised: 09.11.2021

Accepted: 17.11.2021

To cite this document:

.....
Adaçay, F.R. (2021). The Rise and Break of Economics from Philosophy: From Xenephone to Neuroeconomics. *Anadolu University Journal of Faculty of Economics*, 3 (2), 151-175

Abstract

In this study, we introduce the first efforts of economics to be a science by breaking away from philosophy, the Milet school which is the first philosophy school in this context and the Elea school which we can define as the first school of economics. Afterwards, we criticize the efforts of economics to break away from social sciences and the role of neoclassical economics in this way. In the study, historical sources in the related literature were used, and different views and discussions were included. From the beginning of philosophy, evaluations have been made about today's economics, following the footsteps of Xenephon, who used the first word economics and was a member of the Elea school. Subjectivism, Utilitarianism, and Economic value, Positivism, Homoeconomicus, Experimental (Behavioral) economics and Neuroeconomics are among the topics covered.

Keywords: *Philosophy of Economics, Elea School, History of Economic Thought*

JEL Codes: *B10, B11, B13, B15, B25, N01*

İktisadın Felsefeden Doğuşu ve Kopuşu: Ksenefon'dan Nöroekonomiye

Öz

Bu çalışmada, "İktisat"ın "Felsefe"den koparak bir bilim olma yolundaki ilk çabaları ve bu kapsamda ilk iktisat okulu olarak tanımlayabilecek "Elea Okulu" incelenmiştir. Sonrasında iktisat disiplinin sosyal bilimlerden kopma çabaları ve Neoklasik İktisat'ın bu yoldaki rolü eleştirel bir bakış açısıyla ele alınmıştır. Çalışmada ilgili yazındaki tarihsel kaynaklardan yararlanılmış, farklı görüş ve tartışmalara yer verilmiştir. Felsefenin başlangıcından, ilk iktisat kelimesini kullanan ve Elea okulu mensubu olan Ksenefon'un izinden bugünün iktisadına dair değerlendirmeler yapılmıştır. Subjektivizm, Faydacılık, ve İktisadi değer, Pozitivizm, Homoeconomicus, Deneysel (Davranışsal) ekonomi ve Nöroekonomi değinilen konular arasındadır.

Anahtar Kelimeler: *İktisat felsefesi, Elea Okulu, İktisadi Düşünceler Tarihi*

Giriş

Batı düşüncesinin tarihsel seyri içerisinde önce doğa bilimleri sonra da sosyal bilimler felsefeden koparak doğmuştur. Bu doğum taşıdığı temel iddia bakımından örtük olarak felsefenin ölümünü ima etse de hem bilimler hem de felsefe birlikte var oluşlarını, en azından sosyolojik görünüm olarak var oluşlarını sürdürmüşlerdir. (...) Sosyal bilimler ortaya çıkarken doğa bilimlerinin yöntemlerini taklit etmeyi bilimselliğin gereği olarak düşünmüşlerdir. (...) 20.yüzyılın sonlarında doğalcılıkla en rahat ve en hızlı işbirliği imkânları bulan sosyal bilim de 'iktisat' olmuştur. Ama bu durum iktisadın felsefeden diğer sosyal bilimler ile birlikte koparken kendine koyduğu alana, yani iktisadi alana ilişkin eleştirel ve tarihsel bir düşünme yolu sunma imkânını da elinden almıştır. İktisadın felsefeden diğer sosyal bilimlere göre daha radikal kopuşu, onu, düşünme becerisinden yoksun kılmış ve düşünme içermeyen bir tekniğe dönüştürmüştür (Yılmaz,2011:39-40).

Özellikle sosyal bilimler alanında bilim ve ideolojinin neredeyse her zaman iç içe geçmiş olduğu söylenebilir. Bu durum, sosyal bilimlerin "kraliçesi" olan iktisatta daha da öne çıkar görünmektedir. Bu bakımdan, özellikle Neoklasik iktisadın egemen olduğu çağdaş iktisat "biliminin" ayırt edici bir özelliği, bilimci (scientific) bakış açısı ile onun dayattığı determinizm [1] anlayışının kapitalizmin kategorilerini doğallaştırma ve onların kalıcı olduğu düşüncesini yerleştirme işlevini yerine getiriyor olmasıdır. "Başka bir alternatif yok" (TINA oluşumu) biçiminde formüle edilebilecek bu anlayış, aslında kapitalizmin kategorilerini toplumun bütününe yayma işlevini de yüklenmektedir. Bu da aslında, iktisadın kendisinin de, kapitalizmin işleyebilmesi için gerekli olan kurumsal yapının ve bu kurumsal yapı içerisinde devinecek insan tipinin yaratılması sürecine katkıda bulunma biçimindeki dönüştürücü bir işleve sahip olduğu gerçeğini gözlerden saklamaktadır. İktisadın asıl yanlışlığı, sahip olduğu dönüştürücü gücü kullanma biçiminden değil, bizzat yansıttığı kapitalist gerçekliğin kendisinin "yanlış" olmasından kaynaklanmaktadır. Bir ideoloji olarak iktisadın temel sorunlarından birisi, yalnızca kapitalist gerçekliğin bütün yönleriyle anlaşılabilmesini engelleyecek bir "maske" işlevi görmesinin ötesinde, bu gerçekliği hiç eleştirmeden yalnızca yansıtmaya çalışmasıdır. (Özel, 2013:48).

İktisadın yönteminin ne olduğu ya da ne olması gerektiğine ilişkin çok sayıda ve değişik tartışmalar olsa da genel olarak iktisadın benimsediği yöntem anlayışının şu ya da bu ölçüde pozitivizmin savunduğu temel ilkelere yakın durduğu söylenebilir. Pozitivist ontoloji, üç unsurun bileşimi olarak görülebilir: Kapalı sistem anlayışı, mekanik nedensellik anlayışı ve insanların yalnızca duyu deneylerini kaydeden pasif alıcılar olduğu düşüncesi. Ayrıca böyle bir bakış açısının sosyal bilimler için de geçerli olduğunun savunulması (yöntemsel birlik ilkesi), bir "bilimcilik" (scientism) anlayışını ortaya çıkarmaktadır. Başka bir deyişle, sosyal bilimin her zaman değer yargıları ya da ideolojilerden bağımsız olması gerektiği, sosyal bilimin de tıpkı doğa bilimi gibi bilim insanının dışındaki dünyadan edindiğimiz duyu deneylerine dayalı olması gerektiği savunulmaktadır. Bu anlayışta bilimin esas amacı, ampirik düzenliliklerin kaydedilerek, gerçekliği olduğu gibi göstermektir. Ancak bilimciliğin dayattığı ampirik düzenliliklerin kaydı biçiminde ortaya çıkan determinizm, sosyal bilimlerde, özellikle de iktisatta, hem ideolojik bir boyut kazanmakta, hem de bu boyutun bir uzantısı olarak toplumu dönüştürme rolünü de üstlenmektedir. Sosyal ve ekonomik gerçekliğin, iktisat biliminin söylediği gibi olduğuna ilişkin inanç, görünen gerçekliğin kalıcı, değişmez ve doğal olduğuna ilişkin bir anlayışı, ya da "başka bir alternatif yok" düşüncesini desteklemektedir. Örneğin, Neoklasik "rasyonel ekonomik insan" (homo oeconomicus)

soyutlamasının kendisinin gerçeklik kazanması söz konusudur. Birey bu süreç içinde sistemin işlevsel bir birimi, bir dişlisi haline gelmekte, böylelikle de sistemin işleyişi için gerekli özellikleri kazanmaktadır. Bilimciliğin dayattığı bu tür bir determinizm anlayışı, kapitalizmin egemenliğinin sürmesini sağlarken insanların dönüştürücü güçlerini ellerinden alarak onların “köle- efendi” türü ilişkilerin içine hapsolmalarına zemin hazırlamaktadır. Bu ise hem iktisadın hem de öteki sosyal bilimlerin üstesinden gelmeleri gereken temel bir sorundur. (Özel, 2008: 50-58)

Metodolojik olarak pozitivistimin iktisatta kabul görmesi, iktisadi düşüncenin disiplin içinde gelişmesine engel olmaktadır. İktisadi düşüncenin giderek yok olmaya yüz tutması iktisadın doğa bilimi olma gayretlerinin sonucudur. İktisadın doğa bilimi olma gayreti, disiplini sosyal fiziğe götürmektedir. İktisadın sosyal fiziğe benzetilmesi veya iktisadın fizikle olan beraberliği Isaac Newton ve Adam Smith arasındaki metodolojik ilişkiye kadar gider. Smith'in, Newton'ın bilimsel metodolojisini önce etiğe, daha sonra da politik iktisada uyguladığı sıklıkla söylenir. Newton'ın atomistik ve mekanistik bilim felsefesi, iktisatta Smith'le başlatılır ve Neoklasik iktisadın yani ana akım iktisadın buradan başlayarak oluştuğu kabul edilir. Philip Mirowski, iktisatta fizik etkilerinin 19. yüzyılda başladığını ve Neoklasik iktisadın esas olarak 19. yüzyıl fiziğini taklitte geliştiğini düşünür. 19. yüzyıl ortasında fiziğin zamanlama ve entelektüel içeriğinin, iktisada yansımalarıyla Neoklasik iktisadın ortaya çıktığını ve bu tarihten itibaren iktisadın fizikten etkilendiğini belirtir; çünkü iktisat, doğa bilimleri gibi kesin bir bilim olabilmek için fizikteki gelişmeleri takip eder ve disipline aktarır. II. Dünya Savaşı sonrası ise bu etki doruğa çıkar. Söz konusu taklit sonucu, iktisadi düşüncenin ve iktisadi düşünce tarihinin disiplin içinde ihmali, özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında olur. Savaş sonrası iktisat ve diğer sosyal bilimler arasında ilişki sekteye uğradığından, iktisadi düşünce ve iktisadi düşünce tarihi genel disiplinde itibar kaybına uğrar (Levent, 2019:34).

Bugünün çoğu iktisat algısı ve analizlerinin, sınırlı perspektiflerle normatiflikten uzak, egemen Neoklasik anlayışa dayandırılmasında, iktisadî bilginin “mutlak doğru” ölçeğine indirgenmesi çabalarında ve matematiğin iktisatta bir araçtan öte amaç haline getirilmesinde, iktisadın felsefeden kopuşunun etkisi olduğu söylenebilir. A. Buğra (1989: 218) bu durumu şöyle açıklıyor: *“Adam Smith'in ekonomiyi insanların iyi niyetlerinden bağımsız olarak ihtiyaçları karşılayan bir düzen olarak kavramsallaştırma çabası nasıl belirli bir toplum idealini yansıtıyorsa, toplumun, araştırmacının öznel değerleri, sezgileri ve içgüdülerinden bağımsız olarak incelenmesini sağlayacak evrensel yasalar geliştirme amacı da, belirli bir bilim idealini yansıtıyor. İki ideal arasındaki ortak nokta, toplumsal ve bilimsel düzenin, insan iradesinden bağımsız olma niteliği taşımasıdır.”*

İktisadın felsefe ile ilişkisinin kendisi değilse de kökenleri çok eski çağlara uzanmaktadır. Her ne kadar kimi iktisadi düşünce tarihi kitapları (Ekelund Jr. ve Hebert, 1990:14-24; Sandelin vd., 2002:11-14) [2] iktisadın felsefe denli eski olduğunu varsaysa da aslında bir bilimsel söylem olarak iktisat modern zamanların bir ürünü olduğuna göre, felsefeyle ilişkisinin kendisinden daha eski olması mümkün değildir. Bu nedenle, iktisadın yeniden anlam yüklediği kimi kavramların antik felsefede mevcut olduğu doğru olmakla birlikte, bir bilimsel etkinlik ve söylem alanı olarak iktisat 18. yüzyıl sonrasının ürünüdür. Antikçağ felsefesinde, iktisadın adı da dâhil olmak üzere, alanın kimi kavramlarının felsefeye “gömülü” olarak varlıklarını sürdürdüğünü söylemek daha doğru olacaktır. Kısacası, Antikçağ felsefesinde iktisadi kavramlar, felsefenin söylemine göre belirlenen bir işlevi yükleniyorlardı. Bu da o dönemde belirleyici olanın felsefe, belirlenenin ise iktisat değil, kimi sonradan iktisadi olarak

nitelenecek kavramlar olduğunu gösterir (Yılmaz, 2011:39). Böylesi bir bakış açısı, geçmişten gelenin bugün tanımlanmasına vurgu yapmaktadır ve bugün için 'iktisadî' olanın geçmişte 'felsefi' olduğunu söylemektedir. Ancak, değerlendirmeyi bugünden geçmişe bakarak yapacak olursak, antik dönemde her sosyal, siyasal ve ekonomik konu önce ve ilk olarak felsefe şemsiyesi altında ele alınıp incelenmiştir ve bunun bilinen bir istisnası yoktur. Bu çalışmada, geçmişe dönerek, bugün iktisadî olarak nitelendirebildiklerimizin, aslında geçmişte tanımlayanların –ki bunlardan biri Elea okuludur- köklerini gömülü oldukları yerden çıkarmaya çalışılmıştır. Çünkü dönemsel bakış açısındaki farklılıklar somut olay ya da varlıkların iktisadi olmadığı anlamına gelmez, tanım ya da betimlemeler, bugünkü bilgi dağarcığımızla yapılsa bile 'elma' antik çağda da elmaydı ya da 'iyilik' her zaman iyiliktir. Varlıkları değişmediği gibi felsefeye açık biçimleri de değişmemiştir. Kısacası, geçmişte iktisadın "iktisat" olarak tanımlanmamış olması, iktisadın geçmişteki varlığının yok olması şeklinde değerlendirilemeyeceği gibi, bugün iktisadi olanların felsefi anlamları da yok denemez. Bu kapsamda, iktisatta terkedilmeye yüz tutmuş felsefeyi aramak ya da hatırlamak gerekmektedir. İktisadın analitik becerilerinden en önemlisi olan düşünme yeteneğinin –ki bu sorgulamayı ve empatiyi de içerir- gücünü tazelemek, iktisadın sosyal yönünün yeniden güçlü kılınmasına hizmet edecektir. Bu amaçla açıklamalara ilk olarak, tarihte "iktisat/ekonomi" kavramının ilk kez kullanıldığı ve bu nedenle ilk iktisat kitabı olarak kabul edilen kitabın yazarı Ksenefon (Xenophon/Ksenophon/Ksenophanes) ve onun mensubu olduğu dolayısıyla ilk iktisat okulu sayılabilecek Elea Okulu ile başlanmıştır.

Elea (Velia) Okulu ve Ksenefon

Elea, İtalya'da Napoli'nin güneyinde Latinlerin "Velia" adını verdikleri bir kıyı kentidir. Bu nedenle okulun adı buradan gelir. M.Ö. 5. yüzyılda bir grup Sokrat-öncesi filozofların bir okulu olan Eliatik okulunun evi olmuştur. Herodotus'a göre, MÖ. 555'te bir grup İyonyalı, Persler tarafından kuşatılınca, günümüzde İzmir'e bağlı Foça (Phocaea/Fokaia) ilçesinden kaçmışlardır. Denizde seyahat ederek yaşamını sürdürmekte olan Yunanlı bir paralı asker ve sonradan filozof, teolog, şair ve bir sosyal eleştirmen olarak anılacak olan Ksenefon tarafından Sicilya'da Reggio Calabria'da durdurulmuş ve ona katılmışlardır. Bu grup kuzeyde, Foça ile aynı enlemde olan Hyele kasabasını kurmuş ve bu kasabayı önce "Ele" daha sonra "Elea" olarak yeniden adlandırmışlardır (Coasting,b.t.: pa.2). Ksenefon, çoktanrıçılığa karşı tektanrı tartışmasını burada yapmış; Homeros'la Hesiodos'a karşı çıkarak, Tanrı'nın birliğini ve değişmezliğini savunmuştur. Birlik ve değişmezlik düşünceleri üstüne kurulan Elea öğretisi, onun öğrencisi Parmenides'le gerçekleşmiştir. Bu nedenle çoğu kaynakta bu okulun kurucusu Parmenides olarak geçer. Melissos, Zenon, Gorgias gibi düşünürlerin sürdürdükleri bu öğreti, Antik Çağ Yunan felsefesinin genel diyalektik yapısı içinde olumsuz yanı tutar; deney-dışı usçuluğu, değişmezliği, saltıklığı savunur. Bu nedenle felsefe tarihinde metafiziğin, Elealılarla başladığı ifade edilmektedir.

Antik Yunan felsefesinin çıkış noktası 'varolan nedir?' sorusudur; bu nedenle bu soru felsefenin ilk sorusudur denilebilir. İyonya felsefesinin ilk düşünürleri olan ve doğal olarak ilk filozof kabul edilen -bugünkü Ege bölgesinde Aydın iline bağlı- Milet (Miletos) okulu mensubu Thales, Anaksimandros, Anaksimenes ve ayrıca Heraklitos gibi düşünürler, her şeyden önce, "varlık evreninin aslı nedir?" sorusuna cevap aramışlardır. Diğerlerinden temel farkları, bu soruya maddi bir dayanak arayarak, cevaplarının "doğacı/natüralist" olmasıdır. Daha sonra, İyonya doğa felsefesinin "Materyalist" bakış açısına karşı, Miletli Thales'in öğrencisi olan Pisagor, "İdealist" temelli bir bakış açısı getirmiştir. (Dreyer, 1953) Thales'in isteği ile Pisagor dönemin

matematikteki öncü ülkesi Mısır'a gitmiş ancak döndüğünde memleketi Sisam Adası'nın bir tiranın baskısı altında olduğunu görünce İtalya'nın güneyindeki bir Yunan kenti olan Crotone'ye gitmiştir. Burada 'Pisagorculuk' geleneğini başlatmıştır. Öte yandan Napoli'nin güneyinde bir Yunan Polis'i olan Elea'da Xenophon (Ksenefon) ile ünlü bir felsefe akımı olarak ilk "Metafizikçiler" doğmuştur. Elea okulunun mensuplarının İyonya'dan farkı, olayları gözlemle değil, sırf akılla, mantıkla kavramaya girişerek "Mantıksal felsefe"nin kurucuları olmalarıdır (Şahin, 1997:23). Okulun kurucusu Parmenides mantıksal akıl yürüten ilk filozof olarak kabul edilmektedir.

Elealılar bilginin kaynağını, duyguda ve deneyde değil, düşüncede bulurlar. Onlar için varlık bir'dir ve saltıktır, hiç değişmemiştir ve asla değişmeyecektir. Bununla beraber mantıksal kavramların diyalektik hareketini ilk kez ortaya atmakla Elealılar Hegel'in gerçek öncülleridir. Hegel, "Felsefe Tarihi Üstüne Dersler" başlıklı eserinde özellikle Elealı Zenon'u" diyalektiğin başlatıcısı" sayar. Platon idealizminin gerçek temeli de Elealılar'dır. (Yıldırım, 2005:pa.5)

Ksenefon'un Yaşamı

Atinalı Ksenefon (MÖ. 430-354) filozof, yazar, tarihçi ve asker, Sokrates'in öğrencisidir. Ksenefon onbin kişilik ücretli Yunan birliğinin komuta etmiştir ve İskender'in ölümü sonrası taht kavgalarında önemli rol oynamıştır. (Gray, 2010:2) Ksenophon, Peloponnesos Savaşı'nda kentinin yenilgisini demokrasiden kaynaklanan disiplin eksikliğine bağlayarak demokratik yönetime karşı tavır aldı. MÖ. 394'teki Koroneia Savaşı'nda Sparta saflarında Atinalılara karşı savaşmıştır. Bunun üzerine ihanetle suçlanarak sürgün edilmiş ve bütün mal varlığına el konulmuştur. Ksenophon ilk eserini, haksız ölümü üzerine hocası Sokrates'i savunmak için yazmıştır. En tanınmış eseri Pers prensi Kyros'un iktidar mücadelesinde yer alan Yunan askerlerin yurda dönüş macerası Anabasis - On Binler'in Dönüşü'dür.(Ksenefon,2020:8) Uzun yıllar Anadolu'yu işgal eden Pers ordularında bulunmuş, çoğunlukla Persler'in askeri eğitim ve öğretim düzenleriyle ilgili görüşlerini yazmıştır. Bunlarla birlikte Pers ordularının tüm sefer kayıtlarını tutmuştur. Birliği'nin Bâbil'den dönüşünü ve Anadolu'yu geçişini anlattığı bu eser, yazarın olayların içinde olduğu bir kişi tarafından yazılan ilk eserdir (Gray, 2010:2). Bu eseri ilk savaş tarih kitaplarından biri olmuştur (Ksenefon, 2011:4). Eser, bir alan rehberi olarak Büyük İskender tarafından İran seferlerinde önemli bir kaynak olarak kullanılmıştır (Wells, 1962:92). Devlet adamlığı konusundaki "Kyros'un Eğitimi ve Tiranlık Hakkında", "Spartalılara ilişkin Hellenika" ve "Lakedaimonların Devleti" ve tarihin ilk iktisat ve işletmecilik kitabı olarak tanımlanabilecek olan "Oikonomikos" başlıca eserleri arasında yer alır. Ksenophon bu eserinde çağının sosyal, ekonomik ve hukuki hayatı hakkında değerli bilgiler aktarır, mutluluk ve refah içinde yaşamının yollarını öğretir.

Ksenefon'un İktisatçılığı

Ksenefon, "ekonomi" terimini ilk defa kullanan kişidir. M.Ö. 4. yüzyılda yazdığı kitabının başlığı "Oikonomia / Oeconomicus"dur. Ancak, bu kitabın konusu bugünkü iktisadi analiz değildir; ev/hane (oikos) ve yasa (nomos)larına ilişkindir. (Xenophon,1897) Daha önce de değinildiği gibi, Platon'la aynı dönemde yaşamış bulunan Ksenophon, bu eserinde toplumun en küçük ancak temel birimi olan ev yönetimi üzerinde durmuştur. Ancak, eski Yunan siyaset bilimi anlayışı içinde hane yönetimi, site-devletin yönetiminden ve krallığın yönetiminden pek de farklı olmadığı gibi, askerî liderlikten de aşağı değildir; Çünkü geniş anlamıyla, ev içinde bulunan çalışanlar, tarımsal arazi ve

hayvanları; kısaca, bugünkü anlamıyla tüm üretici güçleri ve tüketicileri kapsamaktadır (Pomeroy, 1994:31). Ksenefon, kitabının girişinde Sokrates'in ağzından, ev idaresinin bir bilim ya da sanat dalı olup olmadığını sorar: “*Ev idaresi de tıp, demircilik ya da marangozluk gibi bilgi dalı mıdır? (...) bu da diğer sanatların sahip olduğu gibi bir işleve sahip midir?*” Ksenefon, ev idaresini ister bir bilim ister sanat ya da zanaat olarak alsın, açık bir şekilde bunu tıpla, tıbbı da demircilikle, hepsini yapıca benzer bir hatta tutmuştur. (Xenophon, 1997:363; aktaran Murteza,2012:6) Kitap, servetin en iyi şekilde nasıl yönetileceğini ve bunun için etkin bir organizasyonu açıklar; bu haliyle bir yönetim bilimi kitabı sayılabilir. Ksenefon'a ait çok sayıdaki eserden iktisatla ilişkisi olanlarına aşağıda kısaca değinilmiştir.

“Mali Önlemler” adlı kitabında, iyi bir yönetim için bir liderin önemi üzerinde durur ve kıt kaynakların ancak iyi bir liderle yönetilebileceğini söyler. Böylece, beşeri sermayenin önemini vurgular. Ona göre; “iyi bir yönetici, yönettiği ev olsun, çiftlik olsun ya da şehir devleti olsun, etkin bir yönetim göstermelidir. Lider yönetici servet peşinde koşmamalıdır. Servet doğal olmayan bir faaliyettir ve ancak iş bölümüyle sağlanır.” Bu açıklamaları, gerek kamu yönetimi gerekse maliye ve işletme politikaları kapsamı açısından bugünkü önerilerden farklı değildir. Etkin yönetim anlayışı hem kamu hem özel sektör için bir hedef niteliğindedir. Servet'in sahip olunan zenginliklerin bir toplamı olarak değerlendirilmesi durumunda, işbölümü ve ihtisaslaşmanın önemine dikkat çekmeyen nerdeyse hiçbir iktisatçı yoktur.

“Attquei'nin Gelirleri” diğer adıyla “Atina gelirlerini artırma yolları” adlı kitapçık, o dönemden günümüze kadar gelebilen tek maliye eseridir. Site'nin malî krizine karşı alabileceği önlemleri araştırır. Tavsiye ettiği tedbirler arasında, Site'nin ticaret gemilerine ve esirlere sahip olup, bunları kiraya vermesi, yabancı tüccarları celp için tedbirler alınması ve bu yolla ticaretin teşviki sayesinde gümrük gelirlerinin ve liman resimlerinin veriminin artırılması da vardır (Sur, 1949:249). Ksenefon'un ekonomik sorunların çözümü için “devlet mağazaları ve maden işletmeleri kurulmalıdır” anlayışı o çağa uygun müdahaleci bir yaklaşımdır. Bu yaklaşım sonraki evreler için kumanda ekonomilerinin de öncülerindedir. Kaynakların çoğaltılması ve etkin kullanımı yoluyla ve/veya yabancı sermayenin teşvikiyle büyümenin sağlanabileceğini ortaya koyan bu yaklaşım, yine güncelliğini koruyan bir iktisadi bilgidir. Hatta daha ötesine geçerek kamu iktisadi teşekkül ve teşebbüslerinden bahsetmektedir ki, gerek gelişmiş ülkelerin gerekse gelişmekte olan ülkeler için bu strateji uzun yıllar uygulanmış ve uygulanmaktadır. Özellikle bu strateji biçimi, kalkınma çabası içinde olan azgelişmiş ekonomilerde bir zorunluluk halindedir.

“Cyropedia”, “Pers Kralı Büyük (Cyrus) Kiros'un Eğitimi” adlı kitabı, tavsiyeler içeren bir biyografi, tarih ve politik ütopyanın birleşimidir (Gray, 2010:4). Atina gibi büyük bir şehrin ticaretinin gelişmesinde iş bölümünün önemini belirtmiştir. Örneğin, şehrin gelirlerinin artırılması için yabancıların (metekler) çalışma koşullarının kolaylaştırılması ve Atina'ya gelmelerinin özendirilmesini savunmaktadır. Böylece Atina, bir ticaret merkezi olarak üstünlüğünü devam ettirecektir. Ayrıca, gümüş üretimin artırılması için de köle işçilerin sayılarının artırılması gerektiğini de belirtmiştir. Böylece, hem emek faktörünün hem de nüfus faktörünün iktisadi etkilerine dikkat çekerek, bunların üretim fonksiyonuna pozitif katkısını ortaya koymuştur. İstihdama dair, çalışma koşullarının iyileştirilmesi önerisi, verimlilik artışını işaret etmektedir -ki bu öngörü tüm iktisatçılar için genel kabul gören bir doğrudur. Ticaret politikası önerileri olarak özetlenebilecek, işbölümü, üretici ve emekçi sayısındaki artışlar günümüzde de geçerliliğini sürdürmektedir. (Xenophon, 2011)

İktisat Felsefesinde Ksenefon İzleri

Ksenefon'un çalışmalarında, bireysel "sübjektif değer" kavramının yanı sıra daha genel olan "servet ya da mülkiyet" gibi objektif değerlere de yer yer rastlanılmaktadır. Benzer şekilde, iktisadi düşünceye katkı veren Sokrat-öncesi düşünürlerden biri olan Democritus (M.Ö. 460-370) daha çok Atom teorisi ile tanınmış olsa da "*ahlaki değerler mutlak olsa da ekonomik kıymet sübjektiftir*" diyerek, faydanın sübjektif tanımını yapmıştır. Bu açıklama, ilerdeki açıklamalarda yer alacağı şekilde, yüzyıllar boyu sürececek fayda kuramlarının öncülü ya da öncüllerinden biri olacaktır. Daha önemlisi, iktisadın bir bilim olarak kabulünde ve egemen iktisat anlayışı olan Neoklasik iktisatçıların elinde önemli bir silah haline gelecektir.

Sübjektivizm ve İktisadi İnsan (Homoeconomicus)

Sübjektivizm, bir felsefi bakış açısı olarak değişik alanlarda kullanılmaktadır. Sübjektivizm akımının iktisat üzerindeki etkisi, bilim olma yönünde ve yeni kurumlar yaratılmasında oldukça etkili olmuştur. Genel anlamda; "özneyi her şeyin ölçüsü yapma, bütün değer ve gerçeklik yargılarını bireysel bilincin edimlerine indirgeme" olarak tanımlanabilir. Sübjektivizm, kelime olarak "bir kimsenin önem verdiği şey ve hareketleri üzerindeki ısrarlı duruşu ve tercihi" demektir. Başka bir tanımlamayla; "Ekonomik olarak, doğadaki nadir şeylere karşı duyulan çeşitli arzu derecelerinin ifadesidir."

19. yüzyılın ikinci yarısında yükselmeye başlayan liberal düşüncelerin de etkisiyle ekonomiye sübjektif faktörler dâhil olmaya başlamıştır. Bu gelişmelerden ilki, klasik iktisadın statik, dar ve dogmatik kalıplar içinde zaman ve mekân boyutlarından kopuk yapıya sıkışmış olması sayılabilir. Klasik iktisadın, sübjektif faktörleri göz ardı eden ve salt objektif unsurlara dayalı açıklamaları, eleştirilerin artmasına yol açmıştır. Klasiklerin evrensellik iddiasına karşılık tepki olarak doğan, gerek metodolojik bir kavgaya dönüşen Tarihçi Okulun eleştirileri gerekse Bilimsel Sosyalizmin getirdiği Emek-Değer Teorisi kapsamındaki ana akımı saptırma çabaları çerçevesindeki eleştirileri, sübjektivizmi beslemiştir. Sübjektivizm, iktisadi anlamda bireye ve onun egolarına önem atfetmek suretiyle incelemenin merkezine bireyi konumlandırmaktadır. Bu sayede bir yandan klasik iktisadın genelleşememe engeli giderilirken bir yandan da analiz objesini küçültmek yoluyla iktisadı bilimselleştirmek amaçlanmıştır.

Sübjektivizmin ekonomideki özelliklerini aşağıdaki şekilde sıralayabiliriz: (i) Sübjektivistler, insan istek ve arzularını ilke olarak kabul ederler ve tatmin edilen mal ile istekler arasındaki bağlantıları birlikte incelerler. (ii) Sübjektivistlere göre 'sübjektif değer' kavramı, klasiklerin kabul ettiği 'objektif değer' kuramına göre daha açıklayıcıdır. Sübjektif değer teorisi ekonomik mal ve hizmetlerin değerinin, onların üretiminde kullanılan faktörlerin doğası ya da emek miktarından değil fakat tüketicinin kendi amaçlarının gerçekleştirilmesi ve ihtiyaçlarının tatmininde bu mal ve hizmetlere isnat ettiği önem ve faydadan doğduğunu öne sürmektedir. (iii) bireyciliğin yanında bireyin çevresine bağlı olduğunu da dikkate alarak sosyal fikirlere önem vermektedirler. Bu özellikleriyle sübjektivizm, Klasik iktisatçıların devamı niteliğinde olan ve klasik iktisada yönelik eleştirileri cevaplamaya çabalayan Neoklasik iktisat için önemli hale gelmiştir. Neoklasik düşüncenin toplumu ayrıntılı şekilde tüketici, üretici olarak ele alması ve mikro temelde inceleme çalışmalarına gitme eğilimi istemez sübjektif unsurların daha da ön plana çıkmasına neden olmuştur. Sübjektivizmin ekonomideki biçimlerine bakıldığında, Neoklasik iktisadın kolları Matematikçiler (Gossen, Pareto ve Fisher) ve Matematikçi olmayanlar (Avusturya Psikolojik Okulu'ndan Menger ve Bawerk) şeklinde

bir ayırım yapılmaktadır. Bir diğer ayırım ise, (i) Maliyet unsurundan hareket edenler; (ii) Maliyet unsurunu faydasızlık yönünden inceleyenler (sübjektif unsur ile fayda unsurunu birlikte alanlar, örnek: Gossen) ve (iii) Maliyet unsurunu temel almayanlar şeklinde yapılmaktadır. Diğer okullar kapsamında yer alan birçok Neoklasik iktisatçının da, sübjektivizm akımı etkisinde kaldığı görülmektedir (Adaçay, 2018:123).

Sübjektivist iktisadın uzantısında insan vurgulanmaktaydı. İnsan ve onun etrafında dağınık bir biçimde duran objelerle insan arasındaki ilişki dikkate alındığında, insan vurgusu öne çıkmaktadır. Değerleri belirleyen ise, insani arzu ve isteklerdir. Ekonomik anlamda ise, malın değerinin onun doğasında yer almadığı ve mutlak bir ölçütle malın değerinin saptanamayacağı düşüncesi egemendi.

İktisadın, yöntem bakımından soyutlama ağırlıklı karakteri, öznellikleri ihmal ettiği savıyla tarihsel, mekânsal ve insanın değerini öncelikli gören yaklaşımlarla bir ölçüde dengelenmiştir (Yalçınkaya; 2006:2). Ancak, “emek zamanı” veya “emek miktarı” gibi mutlak ve genel kabullerin, bir malın değerini belirlemede rol oynaması kabul edilemezdi. Bu açıdan bakıldığında sübjektivist iktisatçılar, ihtiyaçları, iktisadi hayatın nihai hedefi; faydayı da eşya ve eşyaların tatmin ettiği ihtiyaçlar arasındaki ilişkinin bir tezahürü olarak görmüşlerdir. Aynı zamanda, objektif değer varlığını inkâr etmemekle birlikte onu ikinci plana ittikleri söylenebilir. Son tahlilde, sübjektivist iktisatçıların analizlerinde hedonist düşünceye yakın oldukları gözlenir. Bu bağlamda, zevk ve ihtiyacın yani ‘arzu’ önemli bir unsur olarak değerlendirilir ve insanların arzularını tatmin etmek amacıyla hareket ettikleri kabul edilir. (Anonim,2012:pa.3) Bu yönüyle sübjektivizm felsefesinin, klasik ve devamı niteliğinde olan Neoklasik iktisadi düşüncenin temelinde yatan, -fayda ya da kâr şeklinde olsun salt çıkarını maksimum kılmaya çalışan- iktisadi insan (homo oeconomicus /economicus) varsayımına dayanıklılık ettiği söylenebilir.

İktisadi insan varsayımının temelinde Bentham’ın “bireyin haz arayan ve elemden kaçan bir varlık” olduğuna ilişkin psikolojik önermesi (Yayla, 1992: 80; Aktaran Akyıldız,2008:30) vardır. Homo economicus, tüketici olarak fayda maksimizasyonu, üretici olarak kâr maksimizasyonu peşinde koşan akılcı (rasyonel) insanı tanımlamaktadır. “Homo economicus”, fayda maksimizasyonu peşinde koşan birey varsayımına dayandığında, ahlak felsefesindeki karşılığı, sadece kendi çıkarını düşünen egoist ve hedonist birey anlamına gelmektedir. Buna karşın, birey, başkalarının refahını (aile, dost, arkadaş) dikkate alan varlık olarak ele alındığında “alturist”; tüm toplumun faydasını esas alan varlık olarak tanımlandığında da “faydacı”dır. Ancak, ister alturizm ve faydacılık çıkarıcılığın, isterse çıkarıcılık alturizm ve faydacılığın kapsamı içinde ele alınsın, her iki halde de “homo economicus” anlamsal gücünü kaybetmektedir. (White, 2004: 90; Aktaran Akyıldız, 2008:30) Aynı zamanda “homo economicus”, ontolojik ve metodolojik bireyci yaklaşımla, temelini “laissez faire, laissez passer/bırakınız yapsın bırakınız geçsin” ve “minimal devlet” anlayışının oluşturduğu, liberal demokrasi ve liberal devlet modeline yol açmaktadır. Liberal iktisatçıların büyük bir kısmı, insanı rasyonel davranan varlık (homo economicus) olarak ele almaktadır. Buna karşın, “homo economicus”, akıl yoluyla değer yargılarını belirleme yeteneğine sahip varlık olarak kabul edildiğinde, aydınlanmış aklın bilinçli ürünü olarak, her türlü toplumsal kural ve kurumların inşa edilebileceği (kurucu rasyonalizm) sonucuna ulaşılmaktadır (Yayla, 1992: 53-54). Buradan da pozitif hukuk ile refah devletçi sosyal teorilerden, radikal totaliter teorilere kadar yaklaşımlar ortaya çıkmaktadır (Yayla, 1992: 148-152; Yayla, 1993: 130; Aktaran Akyıldız, 2008:31). Bu varsayım üzerine oturtulan çözümlene ve politika üretme mantığı, açıklanamayan her iktisadi davranışın ortaya çıkışında, iktisadı güven

bunalımına sürüklemektedir. Bu bağlamda “bilim olma” kaygısı ile matematiğe yakınlaşma çabası, iktisadi “insan için olma” gerçeğinden uzaklaştırdığı için, iktisat yerilmeye açık bir görünüm sergilemektedir (Yalçinkaya, 2006:4) İktisadi insanın ekonomideki yeri üzerine tartışmaların kapsamı aşacak nitelikte uzun bir geçmişi vardır. Örneğin; Peter Drucker’ın, 1939’da yazdığı ilk kitabı Ekonomik Adamın Sonu (The End of Economic Man) salt bu konudaki eleştirileri içermektedir.

Klasik ve Neoklasik iktisadın temel varsayımı olan “homo economicus”, iktisadi yaşamda rasyonel davranan varlık anlamına gelmektedir. Ancak, insan her zaman rasyonel varlık değildir. Bazen davranışı belirleyen ağırlıklı faktör, akıldan ziyade, alışkanlık, taklit ve veya sosyal normlar olabilir.[3] Örneğin, insan çıkardan ziyade, iş birliği eğilimi içerisinde toplum yanlısı davranabilir. Dolayısıyla, “homo economicus” insan davranışını tanımlamakta yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle, “homo economicus”un yerine “sınırlı rasyonel davranış” modelleri geliştirilmeye çalışılmaktadır. Bu konuda, White’ın “homo economicus”a -önce Dewey’in, daha sonra da Kant’ın ahlak felsefesiyle- yeni bir yorum getirme çabası vardır. Bireyi irrasyonel varlık olarak ele alan Hayek ise, rasyonaliteyi rekabet sürecine bağlamaktadır. Bu yaklaşımlar “homo economicus”un yanı sıra alternatif rasyonel davranış modellerinin de yetersiz olduğunu ortaya koymaktadır (Akyıldız, 2008:29).

Faydacılık Felsefesi ve İktisadi Değer

Klasik iktisat, Locke ve Hume gibi felsefecilerle iktisada yansıyan faydacılık felsefesi temeline dayanmaktadır (Yalçinkaya, 2006:4). İktisat biliminde temel sorun “tercih” ve “kıt kaynaklar” sorunudur. Çünkü insan ihtiyaçları, sonsuzdur. İhtiyaç; giderildiğinde haz, giderilmediğinde acı ve elem veren duygulardır. Yaşam ve teknoloji geliştikçe yeni ihtiyaçlar ortaya çıkmaktadır. İhtiyaçları karşılamak için gerekli mal ve hizmet üretiminde kullanabileceğimiz kaynaklar ise, kıttır. İhtiyaçları gideren her şey, mallar ve hizmetlerdir. Mal ve hizmetlerin ihtiyaçları doyuma ulaştırma özelliğine ise “fayda” denir. Bir ihtiyacı karşılayan mal ya da hizmet faydalıdır. Tercih ya da seçimler mal ve hizmetlerin faydaları ile ilişkilendirilerek yapılır. Her seçim ya da tercihin bir bedeli (maliyeti) vardır. Üretim ya da tüketimde vazgeçtiğimiz kararın karşılığı olan bu maliyete “fırsat maliyeti” [4] denir. Tüketici davranışını belirleyen en önemli unsur, malların tüketiminden elde edildiği düşünülen faydadır. İktisadi düşünen bir yaratık olarak tüketici gelirini, yani kısıtlı bütçesini harcarken elde edeceği faydayı maksimum kılmaya çalışır. Yani tüketicinin ana amacı, kısıtlı bütçesini en çok faydayı sağlayacak şekilde harcamaktır. Başka bir deyişle, tüketici harcama tercihi yaparken malın sağlayacağı faydayı dikkate alır ve tercihinin ona göre yapar.

Klasik iktisatçıların öncüsü Adam Smith (1723-1790), “Ulusların Zenginliği” (1776) adlı ünlü kitabında bir malın tüketiminden elde edilen faydayı “toplam fayda” olarak tanımlamıştır. Smith’e göre toplam fayda malın “kullanım değeri” anlamına da gelmektedir. Böylece toplam fayda, malın kullanım değeri olarak somutlaşır. Ancak Smith aynı kitabında “bir malın diğer malları satın alma gücünü, değişim (mübadale) değeri olarak da tanımlamıştır.

A.Smith gibi, Ksenefon’a göre de bir malın hem kullanım hem de değişim değeri vardır: “o halde bir şeyin servet olup olmaması bir kişinin o şeyi kullanmayı bilip bilmemesi ile ilgili olur. Mesela flüt çalmayı bilmeyen bir insan için o flüt değersiz iken, satması durumunda servete dönüşür; elinde tutarsa servet değildir” (Xenophon, çev. E.C.Marchant,1997:367; Aktaran Murteza,2012:7) Ksenefon için kullanmayı bilmediğin durumda, para bile bir servet değildir; bu yüzden adil bir zenginlik

kazanmayı en iyi şekilde başarmış ve zenginliğini en iyi şekilde kullanmayı başarmış insanı, en mutlu insan olarak görür. Burada kişinin zenginlik ölçüsü iktisadi olmaktan ziyade ahlakidir. Çünkü servet maddi olanakların çok olmasıyla değil, ihtiyaçları karşılayacak kadar fazla olmasıyla ölçülür. Eski Yunan ahlaki kurallarını gözetme eğilimi, dönemin diğer felsefe eserlerinde olduğu gibi onun iktisadi düşüncesinde de açıkça görülür. Ksenefon'un iktisat anlayışı, iktisat bir bilim, bağımsız düşünce alanı olmayıp, toplumsal düzenin ayrılmaz bir parçasıdır (Murteza,2012:7).

Gerçekte Aristo'da ayrışan bir malın kullanım ve değişim değeri, böylece Smith'in analizine de konu olmuştur; Ancak Smith, kullanım değerini malın faydasıyla, mübadele değerini ise mal için sarf edilen emekle açıklamaya çalışmıştır. Ancak mübadele değerini fiyatı üzerinden ölçebileirken, kullanım değerini ölçebileceği aracı henüz geliştiremediği için, bu değeri yine mübadele değeri üzerinden yorumlamıştır. Bir malın değişim değerini ise o malın kullanım değeri belirler. Kullanım değeri yüksek olan malların değişim değeri de yüksek olur. Ancak her zaman klasik iktisadın bu önermesi doğru çıkmaz. Hayatta kullanım değeri yüksek, değişim değeri düşük mallar ya da kullanım değeri düşük, değişim değeri yüksek mallar da vardır. Bu durum ilgili yazında Elmas-su çelişkisi örneği ile açıklanmaktadır. Smith'in sıkıntısı bununla da bitmez, sonuçta salt emeğe dayalı üretim temelli ilkel toplumlar için değer ölçütü olarak gördüğü "emek" faktörü, gelişmiş toplumlarda, malların biriktirilmeye başlanmasıyla-örneğin sermayenin, girişimcinin ve teknolojinin devreye girmesiyle-kısır kalmış, sonuç olarak Saf Emek-Değer Teorisi'nden sapmış ve Üretim Maliyet Teorisi'ne dönerek, değeri ücret, kâr ve rant üzerinden belirlemeye çalışmıştır.

Smith'in bu açık olmayan ve çelişkilerle dolu teorik yaklaşımına yardım "faydalı şey" in "mal" haline geldiği ve "kullanım değerinin belirleyicisi olan fayda"nın bir ölçütünü geliştiren "marjinalistler", "matematikçiler" veya "faydacılar" olarak sınıflandırılan Neoklasik iktisatçılardan gelmiştir. Ordinalistler (F.Y. Edgeworth, Wilfredo Pareto ve J.R. Hicks) faydayı sıralayabiliriz derken; Kardinalistler (H.H. Gossen, W.S.Jevons, C. Menger ve L.Walras) "util" olarak adlandırılan fayda ölçütü yardımıyla "marjinal fayda"yı yaratmışlardır. Klasik iktisadın toplam fayda=kullanım değeri ve değişim değeri yaklaşımı ile açıklayamadığı çelişkiyi, Neoklasik iktisatçılar "marjinal fayda" kavramı ile açıklamışlardır. Neoklasik iktisatçılara göre malların değişim değerini açıklayan şey toplam faydaları (kullanım değerleri) değil, marjinal faydalarıdır. Yani tüketilen son birimlerden elde edilen faydalarıdır. Farklı bir söylemle, tüketilen son birimin toplam fayda da yaptığı artıştır. "Tüketim miktarı arttıkça bir malın marjinal faydası azalır" şeklinde ifadeyle yasalaştırdıkları ilke gereğince, malın ihtiyacı ile malın miktarı arasındaki ilişki, değeri açıklamaktadır. Azalan marjinal fayda yasası, ihtiyaçtan fazla olan yani su gibi bol olan bir malın kullanım değeri yüksek olsa da marjinal faydasını dolayısıyla değişim değerini düşük kılarken; doğadaki miktarı kıt olan ancak kullanım değeri düşük olan elmasın değişim değerini yüksek kılmaktadır. Klasik yaklaşımla açıklanamayan bu çelişki, Neoklasik yaklaşımda matematiksel olarak açıklanmıştır. (Adaçay,2018:135)

Smith'in Liberalizm felsefesiyle iç içe olan faydacılık, çıkarlarını gözetilen ve iktisadi faaliyetlerini bu esasta sürdüren karar birimi tipolojisi yaratmaktadır. Bu tipoloji, homo economicus'u işaret etmektedir. Klasikler, tümdengelimci ve soyutlamacı bakış açısı ile evrensel kanunlar üretirken, Neoklasikler, bu çabalara matematikle eşlik etmiş, davranışları, her zaman ve mekânda geçerli modellerle açıklama amacı da taşımışlardır. Jevons, Menger, Walras gibi iktisatçıların homo economicus'un çıkarlarını en büyük kılma amacını matematikselleştirmeleri; iktisadın fizik gibi "sağlam bir bilim"e benzeme ve yöntemsel özülü kesin ve ölçülebilir bilgiyi üretme arayışlarına hizmet etmiştir. "Politik iktisat" (political economy) teriminden "saf iktisat" (economics) terimine geçiş de bu

bağlamda söz konusu olmuş ve terim ilk kez 1871'de Menger'in kitabında geçmiştir (Yalçınkaya, 2006:4-5).

Fayda'nın sübjektif yapısı ve ölçülebilir olması artık bilimselleşme gayretindeki iktisat için yeni matematik silahlara kavuşması anlamına gelmektedir. Matematiksel yöntemleri iktisada ilk uygulayanlar arasında yer alan H.H. Gossen (1810-1858), L.Walras (1834-1910), V.Pareto (1848-1923) ve F.Y.Edgeworth (1845-1926) "sözel iktisadın süslü yolunda yaptığı zigzagları" eleştiriyor ve matematiğin kullanılması ile teorinin daha açık ve tutarlı hale geleceğini savunuyordu. Buna karşın Avusturya okulunun ilk temsilcileri C. Menger (1840-1921), F.Wieser (1851-1926) ve B.Bawerk (1851-1914), soyut bir teori oluşturmaya çalıştıkları halde matematiğin iktisada uygulanmasını istemiyorlardı. Cambridge ekolüne bağlı Marshall, her ne kadar kendisini iktisada yönelten esas etkenin kullanılan matematiksel yöntemler olduğunu söylese de, matematiğin iktisat teorisini istila etmesine var gücüyle karşı çıkmıştır. Ayrıca, Irving Fisher (1892) "*Ekonomi dünyası sisli bir alandır. Bu alanın ilk kâşifleri yardımdan yararlanmayan bir bakış açısına sahipti. Matematik bir lambadır ve önceden bulanık görünen şeyler onunla büyür ve sağlam kesin hatlarıyla ortaya çıkar. Eski hayaletler kaybolur. Daha iyi görürüz ayrıca daha ilerleri görürüz*" dediği doktora teziyle, matematiksel iktisadın ABD'deki güçlü bir savunucusu olmuştur (Adaçay, 2018:309).

Sosyal Bilimlerin Felsefeden Kopuşu ve Bilim Olma Çabaları

Tarihe ilişkin görüşünü hep nedensel açıklamalar yoluyla kanıtlamaya çalışan geleneksel tavır, doğa bilimlerinin gelişmesinin etkisiyle, ortaçağdan kalma metafizik ve teolojik kaynaklı öğelerden giderek sıyrılmıştır. Bunun sonucu olarak 19. yüzyılda gelişen pozitivizmin etkisiyle indirgemeci ve tek-tipleştirici bir bilim anlayışı ortaya çıkmıştır (Orman, 2017:279).

Pozitivizm

Pozitivizm terimi Fransızca'da "gerçek, olgu, kesin, kanıtlanmış, olumlu" gibi anlamlara gelen positif kelimesinden türetilmiştir. Pozitif bilim kavramı, olgularla ilgili kesin ve kanıtlanmış bilgiyi ifade ettiği için pozitvizmin ekseninde durmaktadır. Terimi ilk defa sosyalist düşünür Claude Henri de Saint Simon (1760-1825), bilimsel yöntemin önemini belirtmek ve sosyal felsefe bakımından ifade ettiği anlamı ortaya koymak için kullanmış, daha sonra pozitvizmin kurucusu Auguste Comte (1798-1857) tarafından benimsenerek bir felsefi sistemin adı haline getirilmiştir. Pozitif bilim kavramı, olgularla ilgili kesin ve kanıtlanmış bilgiyi ifade ettiği için pozitvizmin ekseninde durmaktadır. XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bütün Avrupa ülkelerinde yaygınlık kazanan bu felsefe akımı, XX. yüzyılın ilk yarısına kadar birtakım farklılaşma ve dönüşümlere uğrayarak yaygın hale gelmiştir. (TDV, b.t.:pa1)

19. yüzyıla kadar doğa bilimleri ile toplum bilimleri arasında metodolojik bir farklılık görülmemektedir. Sosyal bilimciler "toplumsal olanın" "bilimsel araştırmaya konu edilebileceği" iddiasını ortaya attıktan itibaren bilim felsefesinin tartışmalarının tarafı oldular. Bu iddia ile birlikte daha önce içine rahatlıkla metafizik önerme ve açıklamaları bulaştırdıkları konuları "kuram", "önerme", "denence", "gözlem / ölçüm", "görgülcülük", "nedensellik" gibi doğa bilimlerinden aktardıkları kavramlarla tartışmaya başladılar. Bu sayede sosyal eylem ve olguları konu edinen alanlar "bilim" olma hakkına sahip olduklarını öne sürdüler. Bunu da elbette en çok bilgi kuramının pozitivist yanı üzerinden meşrulaştırdılar. Pozitivizme olan bağlılık onu uzun süre tartışılmaz bir

konuma getirdi (Çoşkun,2017:2). O kadar ki, felsefeyi mantıksal düşünmeye indirgeme ya da onunla bir tutma düşüncesi çok yaygın bir eğilime dönüşmüştür. B. Russell daha 1914'te mantığı felsefenin özü diye nitelemiş; R. Carnap daha da ileri giderek felsefeyi nerdeyse mantıkla bir tutmuştur (Carnap,1935; Aktaran Yıldırım,2010:29)

August Comte sebep ve sonuçların gözetlenmesi gerektiğini savunarak, "Tarihi Toplumsal Evre" anlayışıyla, "Üç Hal Kanunu" yaklaşımında şu görüşleri öne sürer: İnsanlık dinsel (teolojik), metafizik ve ardından da pozitif düşünme evresine ulaşmıştır. Din-bilimsel alanda olgular «tanrısal güç»; metafizik alanda «soyut kavramlarla» açıklanır. Pozitif evrede ise, olgular arasındaki ilişkiler, nedensellik ile yani «sebe-sonuç» bağlantılarıyla gözleme ve deneye konu edilerek açıklanır. Bu nedenle toplumsal yapı ve düşüncedeki bulanıklığı gidermek adına pozitif düşüncenin sosyal bilimlere de uygulanması gerekir. (Ayrıca bir dönem sekreterliğini yaptığı ve birlikte çalıştığı Saint Simon ile fikirlerinin bazen iç içe geçtiğini de dikkate almak gerekir.) Comte'a göre pozitivist anlayış çerçevesinde bilim olayları gözleyerek gerçeğe ulaşır. Bilim, olgular arasındaki ilişkilere dair edinilen sistematik bilgidir. Matematik, astronomi, kimya, fizik, biyoloji gibi sosyoloji de artık soyuttan somuta, genelden özele ve yalından karmaşığa doğru evrilmelidir. Comte'un etkisi daha sonraki dönemlerde giderek belirginleşecektir. Doğal bilimlerdeki gibi toplumsal bilimlerin de nedensellik ilişkisine tabi tutulabileceği, toplumsal olguların da belli bir sistematik içinde ve nesnel olarak ele alınabileceğine ilişkin anlayış günümüzde de sosyal bilimlerde güçlü bir etkiye sahiptir. İlerleyen açıklamalarda değinilecek olan Deneysel (Davranışsal) ekonomi ve Nöroekonomi uygulamaları böylesi etkilere örnek niteliktedir.

Comte'un ölümünün ardından gelen on yıl içerisinde Avrupa düşüncesi daha sonraki dönemleri derinden etkileyecek büyük düşünürler ve eserleri peş peşe vermeye başlamıştır. Darwin "Türlerin Kökeni", Claude Bernard "Deneysel Tıbbın Giriş", John Stuart Mill "Faydacılık", Herbert Spencer "Sistem" (ilk cilt), ve Karl Marx "Kapital" bunlardan bazılarıdır. Comte'un pozitif "İnsanlık Dini" tasarımının ütöpik yansımaları bir şekilde bu eserlerin hemen hepsinde karşılığını bulmuştur. Sosyalizmin ütopyadan "işçi sınıfının" mücadelesine evrilmesi de bu dönemde gerçekleşir. Bilimin yeni keşifleri ve yeni uzmanlık alanları oluşmaya başlar. "Enerjinin korunumu ilkesi" bütün doğal olgulara uygulanırken "evrim kuramı" da "insan yaşamı dâhil bütün organik olguları" kuşatacak şekilde yorumlanmıştır. Biyoloji ve jeolojide atılımlar yapılmıştır. Bütün bu kaynaklar pozitivist düşüncenin zaferine bir şekilde katkı yapmıştır. (Kolakowski, 1968:73; Aktaran Çoşkun, 2017:7)

Klasik iktisada bir destek olarak sayılabilecek bir gelişme olarak; "Darvinist evrim sürecinde, bireysel çıkar peşinde koşmayan bireylerin ayıklanarak, sadece çıkarları peşinde koşan bireylerin ekonomik yaşamlarını sürdüreceklerine ilişkin yaklaşımla "homo economicus"a yeniden güç katma çabası da görülmektedir. Ancak Gintis, bu tür yaklaşımları yersiz gören genel savların ve analitik modellerin olduğunu ifade etmektedir (Gintis, 2000:320; aktaran Akyıldız, 2008:31). Benzer şekilde, başka Neoklasik iktisatçıların da Darwin'in evrim sürecinden dayanak alma ihtiyacı içinde olduğunu görülebilir; Örneğin: Marshall, firma teorisinde ortalama maliyetler aracılığıyla karşımıza çıkan, doğal seleksiyon sürecini, Darwinci "Natura non facit saltum" (Doğa ani sıçramalar yapamaz !) ilkesine bağlamıştır (Kaymakçı, 2012:228). Neoklasik bir diğer iktisatçı olan J. A. Schumpeter (1883-1950) ve Kurumsal iktisatçı T. Veblen (1857-1929) gibi, iktisatta fiziği değil de biyolojiyi model olarak seçen daha pek çok iktisatçı da olmuştur. Ayrıca, iktisadi olayları açıklamada nörolojiden faydalanma, süreç içinde Davranışsal iktisadı yaratmıştır. "İktisadi insan"a yönelik eleştiriler karşısında, tam rasyonellik varsayımı yapılmamakta sınırlı rasyonellik,

sınırlı irade, sınırlı kendi çıkarını düşünme gibi ‘gerçekçi’ insan davranışları ile çalışılmaktadır. [5] Benzer çalışmaların günümüzdeki daha cüretkâr yansımalarına bakıldığında karşımıza deneysel iktisat uzantısı niteliğindeki Nöroekonomi adıyla anılan ve beyin aktivitelerinin şeklini değerlendirerek veya diğer teknikleri kullanarak ekonomik kararları vermenin biyolojik boyutunu saptamayı amaçlayan disiplinler arası yeni bir çalışma alanı çıkmıştır. [6] İktisadın biyolojik temellere dayalı veriler üzerine inşa edilecek olan bu yaklaşımında, iktisat biliminin sabit varsayımlar altında geliştirilen teorilerinin sınanabilirliğinin güçlendirebileceği, böylece sınırlılıklarının ortadan kaldırılabileceği ve iktisadın bilimselliği tartışmalarına nokta koyulacağı iddia edilmektedir. (Soydal ve diğerleri, 2010:215)

1900’ların ilk çeyreğinden itibaren pozitivist akım yeni tartışmaların odağına oturmuştur. Tarihsel ile toplumsal olanı, insanın kendisinin kurup içinde yaşadığı bir tinsel alan olarak anlayan, toplum bilimlerini doğa bilimlerinden yöntemleri bakımından da ayrı gören bir anti-pozitivist bakış açısı ortaya çıkmıştır. Bu bakış açısında güçlü bir dönüşümü gerçekleştiren Wilhelm Dilthey (1833-1911), pozitivistin yöntem birliği düşüncesine karşı çıkararak bilimsel yöntemin bir ideal olarak görülmesine tepki gösteren “eleştirel tarih felsefesi” görüşünü yaratmıştır. “Çözümleyici tarih felsefesi” de denen ve tarihi bir bilgi alanı olarak ele alan bu yaklaşım; Tarih biliminin ve tarihçinin bilgi elde etme etkinliğini sorgular. Bu yönüyle bir yandan tarihçinin bilgi etkinliğini sorgulamak isterken, diğer taraftan bir yöntem eleştirisi olarak karşımıza gelir. Burada tarihsel bilginin koşullarını, tarihsel araştırmanın hangi ölçütlerle yapılması gerektiğiyle ilgili bir temellendirme çabası söz konusudur” (Orman, 2017:276). Dilthey, doğa bilimlerinin tin bilimlerinden metodolojik bakımdan da farklılaştıklarını söylemiştir [7]; ona göre, tarihsel/eleştirel metot ile pozitivist bilim metodu, farklı iki bilim anlayışını da beraberinde getirir. Fakat pozitivist metot, bilim kavramını doğa bilimsel bir çerçevede ele almış ve yine doğa bilimsel ilkelere uygun düşen bir anlayışa göre bilimi yorumlayarak, neyin bilim olup olmadığı konusunda hüküm vermiştir. Gadamer Heidegger’in tecrübelerimizin tarihselliği ve dilselliği, insan varoluşunun zamansallığı ve tarihselliği anlayışına dayanan evrensel hermeneutik öğretisini hem derinleştirmiş hem de genişletmiştir. Bu tartışmalar sadece felsefe ile sınırlı kalmamış; felsefi hermeneutiğin az ya da çok ilgili olduğu veya kesiştiği diğer disiplinlere de sıçramış ve böylece geniş bir tartışma zemininin doğmasına sebep olmuştur. (...) Tartışmalarda öne çıkan isim Karl-Otto Apel, bilimsellik ile hermeneutiği, başka bir ifadeyle, “açıklayan” doğa bilimleri ile “anlayan” tinsel bilimler arasındaki karşıtlığı açıklar ve temellendirir. Apel, bu karşıtlık teziyle yeni pozitivistizm akımının “tekbilim” anlayışını eleştirir. Apel, insanlar arası iletişimin bilimsel metotlarla anlaşılamayacağı gerçeğinden hareketle hermeneutik ile doğa bilimlerinin gerçek konusu; “yani olayların sayılarla somutlaştırılması ve anlaşılması birbirlerini dışarda bırakan ama aynı zamanda birbirlerini tamamlayan şeylerdir” savını ileri sürer (Topakkaya, 2007:87). Son tahlilde Ricoeur’un, bu temel düşünce üzerine anlama-açıklama diyalektiğine dayanan yeni bir hermeneutik geliştirdiği söylenebilir.

Bilimsel Dünya Görüşü: Viyana Çevresi

Böylece 19. Yüzyılda doğa bilimlerinin yöntemi olarak açıklama kavramı ön plana çıkarken, bu pozitivist görüşe eleştiri olarak, anlama etkinliğinin yöntem olarak benimsendiği bir insan bilimleri anlayışı ortaya atılmıştır. Pozitivizme duyulan tepki bu dönemde öyle büyüktür ki, insan bilimlerini doğa bilimlerinin gölgesinden kurtarma çabası, doğa bilimine ait ne varsa ona savaş açmak gerektiğini düşündürmüştür. Gerçekten de bu iki farklı anlayış günümüzde de sosyal bilimlerdeki en önemli

tartışmalardan birini, anlama karşısında nedensellik tartışmasının temelinde yer almaktadır. Bu tartışma bilimsel yöntem konusundaki kabulleri de belirlemektedir (Little, 1995, aktaran Orman, 2017:277) Bu ve benzeri pek çok eleştirilere rağmen, pozitivism 1929 Buhranı sonrası dönemde “Viyana çevresi” adıyla anılan düşünürlerin çabalarıyla yeniden yükselme teşebbüsünü gerçekleştirmiştir (Çoşkun,2017:2). Yeni pozitivism; mantıksal atomculuk, genel semantik, mantıksal pozitivism akımlarında belirir. Bu akımlar genel olarak felsefe sorunlarını, dil sorunlarına indirgerler. Mantıksal pozitivism, 19. yüzyıl sonlarında belirginleşen pozitivismın yeniden değerlendirilerek devam ettirilmesidir. Sonradan etkisi kaybolmakla birlikte 20. yüzyıl felsefesinde çok etkili olmuş, bilim ve felsefe eksenli tartışmalarda belirleyici bir konum elde etmiştir.

Pozitivistler, 1929 yılında açıklanan “Bilimsel Dünya Görüşü: Viyana Çevresi” başlıklı programda açıkça amaçlarının tek bir bilimin, yani insanlığın edinebileceği tüm bilgileri; fizik ve psikoloji, doğa bilimleri ve edebiyat, felsefe ve özel bilimler gibi birbirinden tamamen ayrı disiplinlere ayırmaksızın içinde toplayan bir bilimin yaratılması olduğunu ifade ediyorlardı. Bu amaca ulaşmanın G.Peano, G.Frege, A.N. Whitehead ve Russell’in geliştirmiş oldukları mantıksal çözümleme yönteminin kullanılmasıyla olacağını; bu yöntemin de, bilimi metafizik sorunlardan ve anlamsız önermelerden arındırmak ve (...) deneysel bilimin anlamını, kavramlarını ve önermelerini açıklığa kavuşturmak şeklinde olduğunu belirtiyorlardı (Tektaş, 2019:94).

Mantıkçı pozitivistlere göre, deney ve gözlem alanının dışında kalan, doğrulanabilir olmayan her şey anlamsızdır, yani metafiziktir. Felsefeden metafizik arındırmalı ve dünyanın bilimsel kavranışı ortaya konulmalıdır. Mantıksal pozitivism, bu anlamda pozitivismın bilim / bilimsellik iddialı felsefi statüsünü devam ettirir; felsefenin deney dışı kalan niteliğini yadsıyarak, metafizik ilan ederek kendilerine göre felsefeyi doğru bir temel oturtma iddiasındadır. Bilim ve felsefe ikiye ayrı bölüm olarak ele alınır ve felsefenin görevi dil olarak; başka bir deyişle metafizik önermeleri çözümlemek olarak belirlenir. Buna göre felsefe dil çözümlemeleriyle sınırlı kalmalı, onlara dayanarak olguları dile getirdiğimiz önermeler üzerine ve bu önermelerin dilsel bağlamları üzerine açıklama yapmakla görevlidir. Dünyanın bilimsel kavranışı ise; ilkin bilginin temelinde gözlem ve deneye dayalı olguların bulunması ve ikinci olarak da kesin bir mantıksal çözümleme ile meydana gelmesidir. Bilimsel etkinlik, bu noktada, deneysel verileri mantıksal analiz yoluyla çözümlemek ve ortaya koymaktır.

Mantıksal pozitivismze yönelik eleştiriler kapsamı aşacak ölçüde fazladır. Bu alanda öne çıkan isimlerden başlıcası, bilim felsefecisi Karl Popper (1902-1994), temel ilkeyi, yani bilginin temelindeki “doğrulanabilirlik” ilkesinin dışında başka bir yol ortaya koymuş, buna karşı “yanlışlanabilirlik” ilkesini formüle etmiştir. Popper bütün ifadelerin deneylerle doğrulanması koşulunun gerçekçi olmayacağını savunarak, mutlak bilgiye ulaşılmayacağını belirtmiştir. Ona göre doğrular, kendinden önceki doğruları yanlışlayabilmektedir. Bu durum sürekli bir hal kazanır. Yani sürekli “yeni” doğrular çıkabilir. *“İnsanın başından geçmiş hiçbir şey yoktur ki, “doğal” olduğu iddia edilemesin; çünkü bu, doğasında olmasaydı nasıl başına gelebilirdi?”* (Popper, 1994:81) Ayrıca, bilim felsefesi içinde Thomas Kuhn (1922-1996) bilimsel etkinliğin tarihselliğini ve kuram-yüklü niteliğini ortaya koyarak saf deney ve gözlem eksenli bilim anlayışının kırılmasında önemli bir isim oluşturmuştur.

Popperci yanlışlamacılık ve Kuhncu eşölçülemezliğin başarılı bir sentezini matematiğin diyalektiği ve tarihselliği katkısıyla, ‘bilimsel araştırma programları’ çerçevesinde ortaya koyan” bilim felsefecisi Imre Lakatos (1922-1974)’a göre, bilimin kesin ve değişmez bir yöntemi olamaz. Belirli bir teorinin diğer ya da önceki teoriden

daha geçerli olması, bu yeni ya da farklı teorinin daha fazla şeyi açıklayabiliyor olmasıyla ilgilidir. Bu yaklaşım biçimi teoriler arasında bir süreklilik ilişkisi kurar. Buna göre, çelişiyor göründüklerinde bile, teorilerin belirli bir şekilde birbirlerini kapsamaları söz konusudur. Bir tür birikimci bir bilgi anlayışı ortaya konulmaktadır. (Sarı, 2017:1) Lakatos'tan etkilenen Paul Feyerabend ise, gözlem ve deneyin sanıldığı kadar saf olmadıklarını hem kuramsal hem tarihsel örnekleriyle ortaya koymuş, yanlışlanabilirlik ilkesine rağmen pozitivist bilgi anlayışı içinde duran hocası Popper'i eleştirmiştir. Lakatos'ın aksine Feyerabend bilimdeki teorilerin birbirlerini yadsıyarak ortaya çıktıklarını öne sürer. Feyerabend onun rasyonalist eksenli düşüncelerini "realist rasyonalizm" olarak eleştirir. Feyerabend, bilimsel bulgu denilen şeylerin kendi başına herhangi bilgiye ayrıcalıklı bir kuramsal statü kazandırmadığını, bilimsel yöntemin tek ve biricik yöntem olarak kutsanmasının olanaksız olduğunu öne sürmüştür. Bilimsel devrimler söz konusu olduğunda yani paradigmanın değişikliğe uğradığı sıçrama anlarında, "akılcılığın" nasıl ihlal edildiğini tarihsel örneklere dayanarak (Galileo örneğinde olduğu gibi) gözler önüne sermiştir. (Feyerabend, 2020) Kısacası, Pozitivizmin "mutlak bilim"i ya da "evrensel kesin bilgiler" arayışı, soyut idealleri yıkmak için yola çıkan kuramın, kendi idealini yaratması şekline dönüşmüştür. (Arpacıoğlu, 2018:482) Bugün Galbraith'in ifadesiyle "gerçek çözümler sağlamayan kendi soyutlamalarına sahip", ekonominin sorunlarının çözümünü sağlayamamanın ötesinde zaman zaman gerçeklikten koparak sorunların daha da derinleşmesine yol açabilen Neoklasik iktisat egemendir.(Başaran, 2017:15)

Bilim felsefesinin tartışmaları ve yansımaları doğaldır ki, iktisat alanında da karşılığını bulmuştur. Örneğin, birikimci bilgi anlayışının bir yansımasını, Neoliberalizmin ve onun savunucusu Avusturya okulunun 20.yüzyıldaki en önemli üçüncü kuşak temsilcisi olan F.A. Hayek (1899-1992)'in Bilgi Teorisinde görüyoruz; "*Kuralların rehberlik e bireylerden oluşan geniş toplum, kullanabileceği bilgi, beceri ve enformasyon bakımından diğer avantajlara da sahiptir. Merkezi otorite tarafından organize edilen bir toplumun yeni değişikliklere tepki gücü, otoritenin sahip olduğu bilgi miktarına bağlıdır*". Kısaca, Hayek ekonomik sorunun kaynağının piyasa değişmelerine gösterilebilecek hızlı uyum olduğunu kabul ettiğimizde, bu sorunun bilginin merkezde toplandığı bir yapı ile çözülemeyeceğini düşünmektedir. Çünkü: Ona göre, nasıl davranacağımıza ilişkin bilginin bir merkezi otoriteden ziyade milyonlarca birey tarafından elde olduğu durumda, daha fazla enformasyon işlenebilecektir. Sonuçta toplumun genel düzeni, milyonlarca insanın faaliyetlerini diğerlerinin faaliyetlerine göre ayarlamaları sonucu ortaya çıkmaktadır. Genel davranış kurallarının kabulü ile oluşmuş bir toplum, yeni şartlara ve değişikliklere göre kendini ayarlama konusunda, tasarlanmış ve planlanarak oluşturulmuş bir toplumdaki daha etkin olacaktır. Hayek, bu yaklaşımının ilerleyen boyutlarında, özgür bir toplumda kamu politikasının amacını, "*bir tek değerler ve amaçlar yelpazesini dayatmak olmayıp, çok farklı bireysel amaçların başarılmasına olanak tanıma gayreti olmalıdır*" şeklinde tanımlar. Analizini, "*herhangi bir anda herkesin değişen ihtiyaçlarını ve onları karşılamamanın en iyi yolunu asla bilemediğimiz için, takip edeceğimiz politika, insanların piyasanın işleyişini olabildiğince özgürce kullanmalarına izin verilmelidir*". Şeklinde piyasa düzeninin savunmasına dönüştürür. (Adaçay,2018:478) Hayek, fiyatları bir "bilgi iletişim mekanizması" ve rekabeti "bir keşif süreci" olarak sunarak, Neoklasiklere fırtınalı denizdeki bir ada olur. Onun serbest piyasa ekonomisini savunan ekonomi politika önerilerinin etkisi o kadar geniştir ki, pek çok liberal okul veya ekol içinde ismi anılır. Örneğin, özelleştirme uygulamalarına ilişkin olarak, 1975-Lozan II. Altın ve Para Konferansı'nda bir şaka şeklindeki "para basma yetkisinin/ tekelinin devletten alınarak özel teşebbüse verilmesi" düşüncesi

(Hayek,1977) dahi, zamanla enflasyon doğurucu para politikalarına karşı bir çare olarak kabul edilmiş ve hayata geçirilmiştir. (Adaçay,2018:486)

İktisadın Bilim Olma Çabalarında Neoklasik İktisadın Etkileri ve Eleştirisi

Önceki açıklamalarda değinildiği gibi, Neoklasik iktisadın metodolojik yaklaşımlarının ve edindiği matematiksel araçların etkisiyle, özellikle II. Dünya savaşı sonrası dönemde iktisadın kendini modelleştirmeye başladığını söyleyebiliriz. İktisadın sosyal bilimlerden çok doğa bilimlerine örneğin fiziğe benzeme çabalarının bu dönemde daha da arttığı görülür. Artık, ekonomik sorulara teori üretmek değil, sahada deney ve gözlem yaparak cevap arayan ekonomi dalları olan “deneysel ekonomi” veya “davranışsal ekonomi” bu gelişmelerin doğal sonucudur. Davranışsal ekonomi, bireylerin ekonomik faaliyetlerini incelerken yalnızca ekonomik değişkenlerden oluşan modellerin yetersiz kalacağını savunmaktadır.1931’de ilk ekonomi deneyi ünlü bir psikometrisyen olan Thurstone tarafından yapılır. İlerleyen yıllarda deney sayısı artmıştır. Amerikalı Herbert Simon, geliştirdiği kısıtlı akılcılık modelleriyle 1978 Nobel Ekonomi Ödülü’nü aldı. Bu ödül, ekonomik psikoloji dalında alınan ilk ödül sayılabilir. Türkiye’nin ilk deneysel ekonomi laboratuvarı olan BELIS (BİLGİ Economics Lab of İstanbul) ise, İstanbul Bilgi Üniversitesi’nde 2009 yılında kurulmuştur. Yine bu yılda Koç Üniversitesi’nde Deneysel ekonomi yaz okulu uygulaması yapılmıştır. (Taşdemir ve Mustafaoğlu, 2010:2)

İktisadın sosyal fiziğe benzetilmesi veya iktisadın fizikle olan beraberliği Isaac Newton ve Adam Smith arasındaki metodolojik ilişkiye kadar gider. Smith’in, Newton’ın bilimsel metodolojisini önce etiğe, daha sonra da politik iktisada uyguladığı sıklıkla söylenir. Bu nedenle, Newton’ın atomistik ve mekanistik bilim felsefesi, iktisatta Smith’le başlatılır ve Neoklasik iktisadın yani yerleşik akım iktisadın buradan başlayarak oluştuğu kabul edilir.

Myers’e (1976: 566) göre Smith’in detaylı bir şekilde tasvir ettiği fiyat intibak süreci Newton’dan esinlendiği çekim metaforu (gravitation metaphor) etrafında işlemektedir. Buradaki temel çekim unsuru ya da merkezi ise doğal fiyattır. Serbest piyasa modeli için koşullar tasarlayan Smith’in düşüncesinde piyasada sağlanan ‘iktisadi denge’; piyasanın istikrarlı ve serbest bir şekilde işlediği en ideal koşulu temsil etmektedir. Ancak Smith, bu dengenin sağlanamadığı, yani dengesizliğin olabileceği durumlara değinmiş ve bu durumları serbest piyasadaki sapmalar olarak nitelendirmiştir. (Myers,1976:1288) Montes, Smith’in fiyatlarla ilgili görüşlerinin sadece ‘kendi çıkarları peşinde koşan’ ve izole davranan bireyler sayesinde, fiyatların dengeye doğru bir yönelim halinde olması şeklinde değerlendirilmesine ve bu işleyişin Smith’in analizindeki Newtoncu yöntemin bir işareti olarak görülmesine şüpheyle yaklaşmaktadır. Montes’e göre Aydınlanma Çağı boyunca Newton’ın evrensel yerçekimi yasası her fikri etkilemiş ve bilimsel ilerlemede önemli bir dönüm noktası olmuştur. Dolayısıyla Smith de bir Aydınlanma Çağı düşünürü olarak bu yasadaki ilham almıştır. Ancak Montes yaygın kanının aksine yerçekimi yasasının Smith’in denge anlayışı çerçevesinde, ontolojik anlamda atomcu-mekanik bir genel denge teorisinin inşasına zemin hazırladığını vurgulamıştır. Ona göre, eğer Smith ‘modern iktisadın babası’ ise modern iktisat teorisi gerçek Newton yönteminden oldukça farklıdır. Zira Newton’ın büyük keşiflerini farklı bir düzleme çekenler Walras’ın öncülük ettiği Fransızlardır. Montes’e (2008: 573) göre gerçek Newtoncu yaklaşımı toplumsal olgulara uygulayanlar İskoçlardır ancak, matematiğin soyutlama gücü farklı bir dünya görüşü ortaya çıkarmış ve kazananlar Fransızlar olmuştur. Myers’e (1976: 568); göre de Smith, Fizyokratların iktisadi tabloda betimlediği, niceliksel olarak düzgün işleyen ve bir bakıma fiziksel yasaların kesinliğini yansıtan iktisadi düzeni eleştirmektedir. Zira

Fizyokratların resmettiği bu düzen, Smith'in zihnindeki iktisadi dünyanın işleyişine aykırı durmaktadır. Smith, Fizyokratların iktisadi işleyiş içerisindeki neden sonuç ilişkilerini aşırı bir kesinlik ve aritmetik formüller içerisinde sunmaya çalışan yaklaşımlarına itiraz etmiştir. Aslında Smith'in tasarladığı piyasa dengesi modeli de oldukça kesin ve net bir biçimde ifade edilmeye müsait görünmektedir. Yani Smith'in denge modelinde fiyatlar ve miktarların intibakı ile sağlanan denge, neden-sonuç ilişkisi içerisinde tanımlanabilmekte ve niceliksel olarak formüle edilebilmektedir. Astronomi tarihi ile ilgili de bir kitap yazmış olan Smith'in matematik bilgisi elbette bunu yapabilmek için yeterlidir. Ancak Smith'in kendi denge modelini matematiksel bir kesinlik çerçevesinde izah etmemesinin nedeni, iktisadi düzen fiziksel yasalara uygun bir şekilde kusursuz işlemediğinde; matematiğin bu işleyişi açıklamada yetersiz kaldığı gibi bir görüntünün ortaya çıkmasını istememiştir. (Aktaran Başaran, 2018:1284).

Öncü Neoklasik iktisatçıların çalışmalarına yönelik gerek Keynesgil iktisatçıların gerekse Bilimsel Sosyalistlerin getirdiği eleştiriler, güçlenmek isteyen yeni kuşak Neoklasik iktisadın matematikselleşme çabalarını arttırmış ve matematiksel modeller ve teknikler kullanan bir yapı ortaya çıkmıştır. (Adaçay, 2018:271) Bu, matematiğin yardımıyla iktisatta sürekli fonksiyonlarla tercihlerin ve dolayısıyla yargıların tek tipleştirildiği, ayrıca sınama ilişkilerinde tesadüfi değişkenler ve denge ilişkileri yardımıyla da başlangıç yargılarının doğrulandığı bir durumla sonuçlanmıştır. Yani, iktisadi 'piyasa', 'fiyat', 'ürün' gibi kelimeleri kullanan bir çeşit sosyal matematiğe çevirmiştir. Öyle ki, Neoklasik iktisat, teorilerini oluştururken doğruluğu sınanabilir, yani sentetik önermeler yerine; matematiğin analitik, yani sınanması güç, hatta imkânsız ve aksiyomatik önermelerini kullanmıştır. Bu durum iktisadın, gerçek dünya ile ve sosyal koşullarla bağını koparmıştır. (...) Neo-klasik teori ve sınama süreci dikkate alındığında, ekonomik sistemin farklı olan bazı sosyal unsurları törpülenmiş; ekonometrik araçlarla birleşerek, başlangıç varsayımlarının ve değer yargılarının tekrar üretildiği bir yapı yaratılmıştır. Sonuç olarak değer yargısı –liberal toplum ütopyaları- içerikli bir teorik yaklaşımın kendini koruyabilmesi de, eleştiriye olan kapalılığı ile gerçekleşmiştir. Açık bir yapı ve teoriler arasında ortaya çıkabilecek etkileşim Neoklasik teoriyi değiştirip dönüştüreceğinden, matematiğin verdiği üstünlük ve sınama kolaylıkları kapalı bir sistemin oluşmasına neden olmuştur. Bu şekilde, iktisat tek bir ideolojik gerçeğin ve tek bir toplumsal yapının iktidar ve dayatma aracı haline gelmiştir. Günümüz iktisadında, matematiksel modellemeye dayanan iktisat okumasında –sürekli fonksiyonlar, tesadüfi değişkenler sadece modelin doğruluğu ve yanlışlığı sorgulanır hale gelmekte; sistemin kendisi – bir bütün olarak sorgulanmadan bir kenarda –ceteris paribus- durmaktadır (Candan ve Hanedar, 2005: 6-7). Geleneksel iktisadın kullandığı ekonometrik modeller ile iktisadi çabayı açıklamaya çalışarak modelin doğruluğu ve yanlışlığı sınanmaktadır. Bu yöntem, sosyal bir bilim olan iktisadın araştırma konularını daraltıp, indirgeyerek diğer sosyal bilimlerden koparmaktadır. Söz konusu bu matematiksel modellerde öncelikli amaç iktisadi olgunun kendisini açıklamaktan çok, modelin içsel tutarlılığını sağlama yönünde olmaktadır. Örneğin, A.B.D.'nin en tanınmış bazı üniversitelerinin güncel doktora programlarında İktisadi düşünce tarihi ve İktisadi kalkınma konusunda neredeyse hiç ders yer almamaktadır. Buna karşın, Matematik, Matematiksel İktisat İstatistik, Ekonometri, Matematiksel İktisat, Sayısal Yöntemler, Genel Denge Analizi vb. doğrudan veya dolaylı olarak matematiğe dayalı dersler, neredeyse ders programlarının tamamını oluşturmaktadırlar. Bu bağlamda, bugün müfredat programlarına öncülük eden batılı üniversitelerin birçoğunda iyi iktisatçı olmanın olmazsa olmaz koşulu, iyi şekilde matematik bilmek ve matematiği bilimsel akademik çalışmalarında yoğun biçimde kullanmaktır. İktisat bilimine ilişkin bu durumun iktisat eğitimine yansması, iktisat eğitimine yapılan eleştirileri de beraberinde getirmiştir

(Arpacioğlu, 2018: 483) Böylece, iktisatçı sınırları belli ve ön kabulde sorgulamadığı bir sistem içinde, sadece modeli sorgular hale gelmiştir. Sistemi sorgulamaya ihtiyaç görülmemektedir Bununla birlikte, Klasik teoride doğanın açıklanması ve ona hükmedebilmek için kurgulanmış olan araçlar, sosyal olayların açıklanmasından ziyade bilim insanının objektifliği görüntüsünde, salt gerçeğin yorumlanmasına ve dönüştürülmesine hizmet etmiştir. Tarafsız gibi gözükken bu çaba, kapitalist bir sistem tercihi doğrultusunda, bütünsel bir teori oluşturma ve test etme faaliyetine dönüşmektedir.

Kenneth Boulding (1910-1993), bilimin zaferini benimseyen modernler ve tarihi önemseyen antikler arasında Aristocu anlamda ara bir formül önerse de, iktisat disiplini artık tarihsiz ve kurucu düşünürler olmaksızın ilerlemektedir. Artık iktisat, felsefenin bir kolu değildir ve tarihsel yönünü yitirmiştir. Şimdi sosyal fiziğin bir dalıdır ve sosyal düzenin analizine kesinlik getirmek için daha yüksek matematik kullanmaktadır. (Levent,2019:30-39)

İktisatta matematik kullanımının yaygınlaşmasına rağmen, bu gelişmede çok önemli rol oynayan ve iktisadın özerk bir disiplin olarak formülleşmesine katkıda bulunmuş olan Neoklasik Cambridge okulunun kurucusu A. Marshall (1842-1924), 20 yy. gelişmelerini tahmin edip, bunlara bir önlem alma çabasıyla, iktisatta matematik kullanımı hakkında uyarılarda bulunmuştur. (Buğra, 1989: 85-90) Yöntem tartışmalarının yoğun yaşandığı dönemde Marshall iktisadın bir ahlak bilimi olduğunu vurgulamaya gerek duymadan, ister istemez ahlaki değerleri yansıtacak iktisadın, sosyal bir reform programı içindeki yerini belirtmektedir. İktisatta matematiğin nasıl kullanılması gerektiği konusunda söyledikleri, bugün matematiksel modellerin çekiciliğine kapılıp iktisadı unutan iktisatçılar için gerçekten düşündürücü olabilecek niteliktedir: “*Matematiği bir araştırma aracı olarak değil, bir kısa ifade yolu olarak kullanın.*” (Aktaran Buğra,1989: 86) Günümüzde iktisat biliminin varlığından ziyade, varsayımlarına, teorilerine ve doğaldır ki yöntemlerine karşı getirilen eleştirilerin bizzat iktisatçılardan gelmesi de onu haklı kılmaktadır. Aşağıda bu eleştirilerden bazılarının anlamlarını bozmamak adına olduğu şekliyle yer verilmiştir.

Ortodoks iktisadın [8] temel işlevi, egemen ideolojilerin yeniden üretimini sağlamaktır. Bu bağlamda iktisat bilimi, kapitalist sistemi meşrulaştırma aracı olarak gündeme gelmektedir. Ortodoks iktisat önerme ve varsayımlarının var olan yapıyı kabullenici, pekiştirici yönde politikalar önererek, matematiksel modeller ile bütünleştirdikleri iktisadı, böylelikle tartışılmaz bir bilim olarak sunmaları tesadüf değildir. Yansızlığını, matematiksel ifadelerle ortaya koymaya çalışan Ortodoks iktisadın kendi iç dünyasında her şey kuralına uygundur. Kuralları, toplumdaki bağımsız koyan bir yaklaşım için bu elbette ki doğrudur. Ancak, kurallar veya varsayımlar ne derece gerçeği yansıtmaktadır? Varsayımların gerçek dünya ile ilintisinin koparılması başlı başına bir yanlışlık değil midir? İşte bu nedendir ki, Ortodoks iktisadı tartışmak, kapitalizmi ve küreselleşmenin felsefesini tartışmak noktasında düşümlenmektedir (Özpinar, 2008:259).

Siyasal iktidarların, sosyal ve kültürel süreçler ile ilişkileri örgütlemek suretiyle gerçekleştirdikleri ideolojik hegemonya, toplum üyelerinin öznellikleri kadar var olan düzenin özelliklerini de niteler; böylece hem toplumsal düşünce hem de bilimsel düşünce üzerinde belirleyici bir rol oynar. Örneğin bir yandan var olan toplumsal koşullar, nesnel gerçeklik gibi sunulurken öte yandan bunlar iyi/doğru/meşru veya doğal/zorunlu/alternatifsiz olarak gösterilir. Bu sayede, yanlış varsayımlar (yani baştan çarpıtılmış bir gerçeklik) üzerine inşa edilen kuramların oluşmasının, bu yönde öğretilerin gelişip, egemen hale gelmesinin önü açılır. Kuşkusuz bu tür durumlarda araştırmacının bilerek yaptığı bir sahtekârlık söz konusu değildir; hatta araştırmacı, çoğu kez iktidarın ve onun ideolojisinin hizmetinde olduğunun farkında bile olmayabilir; ancak niyeti ne

olursa olsun son kertede gördüğü işlev açısından onunla, iktidara yaltaklanan bilimci arasında bir fark yoktur (Öngen, 2008:40)

Felsefe ve sosyoloji profesörü Theodor W. Adorno (1903-1969) “*Amaçların araçlara boyun eğdirmesi ne denli tamamlanırsa, araçların amaçlar üzerindeki hakimiyeti de o denli tehditkâr bir hal alır: işte budur efendi ile uşak arasındaki estetik diyalektik. . Her bütünleştirmeye bir çözüme sürecinin refakat ettiği sahtelik içinde bir gidiş. Çözüm bu ögenin bütün içinde tümüyle yitip gitmesine yol açarken onu korur da; bütünü de bütün yapan budur.*” demektedir. (Adorno, 1997; Aktaran Nalbantoğlu, 2003:20)

Kepler “dünyanın döndüğünü anlamak için özel eğitilmiş beyinlere ihtiyaç vardır” derken, kendisinden yüzyıllar sonra Thomas Kuhn’un geliştireceği paradigma kavramını sezgisel düzeyde ortaya koyarak, kendi astronomisinin Aristocu bilimsel otoriteyle ya da paradigma içinden anlaşılamayacağına altını çizmek istemiştir. Başka bir deyişle, gerçeğin yozlaşmış bir bilim ile karartılarak, otoritenin kontrolünün altına alınmasının ancak bir paradigma değişikliği ile aşılabileceği değerlendirmesini yüzyıllar önce yapabilmıştır. Kutsanan bilimin yozlaşmasını hayatı ile ödeme tehlikesi ile karşı karşıya bırakılan Galileo Galilei’nin Engizisyon karşısında yaşadıkları ise, bir başka örnektir. Örnekler sadece doğa bilimleri ile sınırlı değildir. İktisatta klasik ekonomi-politik paradigmasını yıkıp, yerine sözüm ona daha bilimsel olan Neoklasik paradigmayı koymak isteyen Stanley Jevons ise, bunu gerçekleştirebilmek için çocuklara erken yaşta söz konusu iktisat teorisini öğretilmesini gerekli görmektedir. Sözüm ona daha bilimsel olan Neoklasik iktisadın, bilimselliğine fazla güvenememesinden olsa gerek, çocuklara, çalışma hayatından giderilemez ön yargılar edinmeden, okumayı yazmayı öğrenir öğrenmez, sekiz-dokuz yaşlarında Neoklasik iktisadın öğretilmesini önerir. Jevons’un kalbinden bir Neoklasik engizisyon mahkemesi kurulması fikri de oluşmuş olabilir. Dönemin koşulları buna müsait olmamasından kaynaklanmış olmalı ki işi oralara katar götürmemiştir. Gerek de yoktur. Neoklasik kilise iktidarını oluşturduğunda ‘iç’ kontrol mekanizmaları ile bunu kendiliğinden gerçekleştirecektir (Candan vd., 2008:8).

Doğa bilimleri, örneğin fizikte, tarafsızlıkla ilk başta doğanın ne olduğu sorusunu cevaplanmaya çalışılırken, bu bilgiler doğanın egemenlik altına alınması için kullanılacaktır. Ancak bu tarafsızlık yaklaşımı, doğa bilimleri için geliştirilmiş olsa bile, bu yaklaşım büyük ölçüde bir değer yargısından ve ideolojiden beslenmektedir. Bunun sonucu olarak da ekonomik alanda değer yargısı, iktidar ve ideoloji eksenli olarak yeniden kurgulanmıştır. (...) Ayrıca kavramsal yabancılaştırma bu süreci destekleyip, ekonomik faaliyetin sübjektif unsurlarını törpüleyerek iddia ettiği gibi, tüm zamanlar ve toplumlar açısından uygulanabilirliği olan evrensel iktisat yasalarına ulaşmıştır. Dolayısıyla, Neoklasik teori ve sınaama yöntemlerinin sahip olduğu değer yargısı ve sübjektivizm, matematiksel araçlar ve kavramsal dönüştürme ile gizlenmektedir (Candan ve Önder, 2005: 10-11). Fizik bilimine dahi şüphe ile bakan Thomas Hobbes (1588-1679) “yargılarımız kendi çıkarları ya da anın zevkleri ve acıları tarafından çarpıtılmaya meyillidir. (...) Başkalarının ikna edici ve renkli konuşmasıyla, kasten bizi aldatabilecek ve ortak iyiliğe ya da kendi iyiliğimize karşı gelen, bazı amaçlara sahip olabiliriz” demektedir. Hobbes için, bu sorun yalnızca geleceğe dair güvenilir bilgi sunan ve insan kararlarının mahrumiyetlerini yenen “sonuçların bilgisi”, bilim ile aşılabılır. (Hobbes,1994: v.17; Alıntılayan: Williams,b.t: pa.20-21).

Sosyal ve doğal bilimler arasındaki ayırım daha gözlem sürecinde kendini gösterir. Bilimin gözlemciden tam bir tarafsızlık istemesine karşın toplumla ilgili bilimlerde genellikle böyle bir olasılık yoktur (Kışlalı, 1987:19; aktaran Karadeniz, t.y.:4). Bunun temel sebebi gözlemcinin gözlediği şeyin, yani toplumun, insanın arasında yer almasıdır. Gözlemcinin sahip olduğu belli değer yargıları ve yönelimleri vardır ve bu değerler süzgecinden geçtikten sonra son halini alır (Karadeniz, t.y.:4). İnsanın amaçlı

faaliyetinin sonucu olan iktisadın konusunu oluşturan, insan ve insan tarafından ortaya konulan kurumlar, gelenekler ve kurallar, kısacası insanın içerisinde yaşadığı ortam devamlı değişme halinde olması sebebiyle, iktisadın doğal bilimlere benzer kesin ve sayısal yasalara sahip olması söz konusu olmamaktadır (Arpacıoğlu, 2018:483). Oysa geleneksel iktisat teorisi, tek tek bireylerden oluşan bir atomize toplum kurgular. Ancak, toplum, bireylerden oluştuğu kadar, sınıflar, politik gruplar, sendikalar, dini cemaatler, etnik topluluklardan da oluşabilmektedir. Bir başka deyişle (rasyonel tüketici veya üretici olarak) bireyin değer yargıları, cinsiyeti, yaşı, politik görüşü, ait olduğu sınıf, etnik kimliği veya inançları onu toplumsal bir varlık haline getirir. Neo-klasik iktisat işte tüm bu çok değişkenli (çoğulcu) yapıyı ihmal ederek, sadece rasyonel -olarak tanımladığı- bireyin davranışlarını konu edinmiştir (Candan ve Önder, 2005: 10-11). Benzer eleştiriler 2000'li yıllarda Fransa'da başlayan ve dünya geneline yayılan Post-otistik İktisat Hareketini veya onun uzantısı niteliğindeki -bilim dallarında hâkim olan eril anlayışın dışı deneyimleri ve yönelimleri dışladığını belirterek sosyal bilimlerdeki temel varsayımları sorgulayan- Feminist İktisat yazınına doğurmuştur.

Sonuç Yerine

İktisatçılar 19. yüzyıla dek “devlet-birey kavramlarını ve ilişkilerini”, “değer”, “fayda”, “maliyet”, “faiz”, “mülkiyet” gibi kavramları tartıştılar ve hala farklı yönleriyle dahi olsa bu tartışmalar devam etmektedir. Kendilerine geçmişte “iktisatçı” demeyen pek çok düşünür, önce felsefeden sonra ahlak biliminden yola çıkarak, bilim felsefesinin yolunu izleyerek iktisadi bir bilim haline dönüştürdüler. Bugün bile bakıldığında nice iktisadi sorunun cevapları, tartışmalı şekilde devam etmektedir. Geçmişte Tarihçi okulun ya da Kurumsal okulun iktisadi bilginin göreceliği konusundaki ya da günümüzde Post-Otistik iktisadın geleneksel iktisadın temel varsayımlara yönelik eleştirileri karşısında, bugün yerleşik olan Neoklasik iktisat, edindiği bilgilerle varlığını dolayısıyla bilimselleşmesini güçlendirmenin yollarını aramıştır. Sonuç olarak temel bir korumacılık ve rüştünü ispat dürtüsü içinde doğal bilimlere yaklaşma çabası göstermiştir. Bu amaçla matematiğin gücünü kullanmıştır ve sosyal bilimlerden kopma yolunda ilerlemektedir. Ancak, sıkıştığı noktalarda yine sığındığı liman, sosyal bilimler olmaktadır ve felsefeden beslenmektedir. Farabi'nin, Aristo'yu Ortaçağ sonrasında yeniden Avrupa'ya hatırlatması gibi, biz iktisatçıların da iktisadi yeniden felsefi kaynaklarına dönerek, geçmişteki adımları hatırlayarak yeni bir bilimsel bakış açısı getirebilmemiz, iktisatta bir çeşit Rönesans etkisi (aydınlanma) yaratabilir. Bu iddialı yaklaşım iktisadın hâlihazırda yüzyıllardır pür çözümler bulamadığı ve yeryüzünden kaldıramadığı; yoksulluk, işsizlik, enflasyon, gelir dağılımı adaletsizliği gibi pek çok sayılabilecek insani ve dolayısıyla iktisadi sorunların çözümü önündeki tikanlıkların ortadan kaldırılmasını, dolayısıyla belki yeni çözümleri getirebilir.

Düşünce bilimi, felsefeye olan ihtiyaç, iktisat için, belki de iktisadın sadece bir servet bilimi değil, ilk haliyle bir ahlâk veya siyaset bilimi olduğu söyleyen öncüllerine ya da Marshall'ın deyişiyle “*insanların refahını arttıracak yolları arayan bir ilimdir*” anlayışına geriye dönüp, tekrar bakmayı gerektirmektedir. Özellikle son yüzyıl çeyreğinde yaşanan ve sınırları aşan ekonomik krizlerin yarattığı salt ekonomik olmayan sosyal ve kültürel etkiler düşünüldüğünde bu gereklilik daha net ortaya çıkmaktadır.

İktisadi felsefeyle düşünebilirsek, onun düşünsel temellerine ilişkin bir sorgulama alanına açılırız. Daha da önemlisi 'iktisadi olana' ilişkin düşünmenin yolunun iktisat disiplininin sınırlarını aşan bir çabayı gerektirdiğini de görmüş oluruz. Vaktiyle bir çeşit centilmenlik anlaşması sonucu disiplinler arasında ayrıştırılmış olan 'iktisadi alan',

'politik alan' ve 'toplumsal alan' şeklindeki ayırımın aslında bizi düşünmekten ne denli alıkoyduğunu da fark etme imkânı yakalayabiliriz. İçinde bulunduğumuz kapitalist dünyayı iktisat disiplininin sınırları içinde kalarak anlama şansımız olmadığı gibi, diğer önemli disiplinler olan sosyoloji ve politik bilimin sınırları içinde kalarak da anlamamız pek mümkün değildir” (Öz,2011: pa.5). Pozitivizmin benimsenmesi, iktisada düşünsel, tarihsel ve toplumsal olanın dışlandığı bir tasavvurun yerleşmesi anlamına gelmektedir. Söz konusu tecrübenin aksine, entelektüel tarih olarak iktisadi düşünce tarihinin etkili olması disiplinin seyrini değiştirebilir. Böylelikle disiplin daha çoğulcu ve diğer sosyal bilimlerle ilişkili bir şekilde gelişme imkânı yakalayabilir (Backhouse and Fontaine, 2018; Aktaran Levent, 2019:38)

Neo-klasik iktisadın, iktisada kazandırdığı matematiksel araçların faydalarını yadsımamakla birlikte, gerçekleri zaman ve mekândan soyutlayan, statik modellere dönüştüren, teorik düzlemde kalan ve toplum pratiklerinden uzaklaşan yaklaşımları revize edilmelidir. Tarih ve toplum dışı, örneğin kültürel farklılıkların göz ardı edildiği bir evrensellik iddiasıyla yoluna devam eden Neoklasik iktisat dünya görüşü, hegomanik bir ideoloji şeklinde iktisat araştırma yöntemlerinin sınırlarını çizmekte ve tüm iktisatçıları bu sınırlar içinde kalmaya zorlamaktadır. Kaldı ki bu sadece metodolojik bir eleştiridir, kuramsal eleştirilere burada hiç yer verilmemiştir. Pozitif veya normatif yaklaşımlar çerçevesinden Neoklasik iktisadın gerek varsayımları gerek kuramları ve gerekse nitel yönleriyle eleştirilen daha pek çok yanı mevcuttur.

İktisat-matematik ilişkisine, matematik felsefesi ve matematiksel düşüncenin sınırlarına değinerek açıklık getirecek yeni çalışmalar, iktisadın doğa bilimleri ya da sosyal bilimler arasında tercih yapmak zorunluluğunu ortadan kaldırmaya ve iktisat yöntemlerine ve iktisat felsefesine de hizmet edecektir. Taşdemir (2010:8) gibi yeni sorular sorulmalıdır; *“Nöroekonomi alanında sağlanacak katkılarla, insanların tanıtım ve reklâm faaliyetlerine tepkilerinden, grev kararları ve yatırımcı davranışına kadar birçok ekonomik olgu daha iyi anlaşılabilirliği ve sonraki dönemde, ekonomi, cebir formüllerinin dışına çıkarak, dışarıdaki gerçek hayatın daha iyi kavrayabileceği” iddiası gerçek midir? Yoksa yeni bir gerçeklik mi yaratılmak istenmektedir? Bu gelişimler tin bilimlerle olan ilişkisinin yeni geri dönüşü bir boyuta taşınması mıdır yoksa bu ilişkinin artık geri dönmemesine koparılması mıdır?* Ya da, Günel’in önerdiği gibi (2008:11); *“Tüm sağ veya sol partilerin, ayırım olmaksızın bilim politikası yerine eğitim ve/veya teknoloji politikalarını anlattıkları günümüzde, bilim-iktidar, bilim-sermaye, bilim-üniversite, bilim-eğitim, bilim-teknoloji ve bilim-toplumsal yapı gibi başlıkların tartışılıp, alternatif bir bilim politikası oluşturmak”* gerekmektedir. Elbette, evrensel değerleri içeren bir yaklaşımla oluşturulacak bilim politikalarının yaratılmasında ve uygulanmasında, bilim insanları başta olmak üzere herkese görevler düşmektedir.

Kant ve Hegel’den günümüze dek hiçbir çaplı düşünür, değerler içeren “ne olması gerektiği” sorusunu “ne olduğu” sorusundan bağımsız, kopuk tartışmaya yönelen yapay ele alışlara hiçbir şekilde itibar etmemişlerdir. Günümüzün “kitle üniversitesi” koşullarında “fikirlerle yaşamak” idealinden giderek uzaklaşıldığının ve “neye/kime yarayacak?” sorusunun öne çıktığının altını çizen Gadamer, bunun üç tür yabancılaşmayla sonuçlandığına dikkatleri çekmiştir. Bunlardan birincisi, “üniversitelerin çöküşü ve öğrencilerin bir ‘insan-kaynak’ giderek de ‘müşteri’ olarak düşünülmesinin yolunun açılışı; İkincisi, bilimlerin disiplinler olarak birbirinden koparak bölümleşmesi ve yekdiğerleriyle iletişimsizlik içine düşmesi sonucu çökmeye başlayan Universitas Literarum [9]; bu ilk ikisiyle yakından bağlı üçüncüsü ise, “neye/kime yarayacak?” sorusunun yol açtığı “dar uzmanlaşma”. (Nalbantoğlu, 2003:6)

Tarih ve bilim, statükolara, egemen ideolojilere, baskıcı iktidarlara karşı mücadele veren cesur insanların çabalarıyla değişmiş ve ilerlemiştir. Geçmişte olduğu gibi bilim insanının bugünkü temel görevi yine bu tür meydan okumaları, merakıyla, şüpheleriyle, “doğru”dan ve “evrensel iyilik”den yana akli ve kalbiyle, cesurca sürdürmesidir.

Notlar

- [1] Doğal bilimcilerin tartıştıkları konu; bu düzenliliği sağlayan ilke ve kuralların zorunluluk taşıyıp taşımadığıdır. Doğal bilimlerde olduğu gibi sosyal bilimlerde de tüm zaman ve mekânlar için geçerli nitelikte genelleme yapılmasının olanaklı olup olmadığına dair, sosyal bilimciler tarafından -bireyin dışında nesnel bir dünyanın (ideoloji, ahlâk, değer yargıları) varlığı kabulünde- değişik yanıtlar verilmektedir. Bu bağlamda; Deterministik yaklaşım, olup biten her şeyin kendilerinden önce gelen olgularca belirli ilkeler doğrultusunda belirlendiklerini savunmaktadır. Doğa kanunlarını bulmaya yönelik çabalar, neden-sonuç ilişkileri üzerine kurgulanmıştır; indeterministik yaklaşım ise, doğada böyle bir zorunlu deterministik ilişkinin olmadığını savunmaktadır.
- [2] Bahsi geçen eserler, Robert B.Ekelund, Jr (1990), A History Of Economic Theory And Method - Fourth Edition Mcgraw-Hill Publishing Company.; Sandelin B. (2002), A Short History of Economic Thought 3rd Edition.
- [3] 2002 yılında ekonomi dalında Nobel ödülünün sahibi olan Kahneman, mantık ile karar vermenin doğru olacağı finansal konularda dahi kişilerin duygularının etkisi altında karar verdiğini göstermiştir. Kimi kişiler risk almamaları gerektiğinde kendine aşırı güvenererek “benim başıma gelmez” yaklaşımını benimseyerek risk almayı seçerken, kimileri alınabilecek riskleri dahi endişe ile ret etmektedirler. Mantıklı insanın karar verme aşamasında sadece mantığını kullanmadığı, inançlarının, değerlerinin ve kişilik özelliklerinin bu kararları etkilediği ortadadır (Demirel,2009:1)
- [4] Üretimde; bir maldan bir birim daha fazla üretebilmek için diğer maldan vazgeçilen miktardır. Tüketimde; bir maldan bir birim daha fazla tüketebilmek için diğer maldan vazgeçilen miktardır.
- [5] Davranışsal iktisat, özellikle finans, oyun kuramı, emek ekonomisi, kamu maliyesi, hukuk ve makro iktisatta geniş bir alan oluşmuştur. İktisadi karar alıcıların kaygılarıyla, örneğin risk ve belirsiz altındaki seçimleri konusunda, çok geniş bir alan oluşmuştur. Bu alanın başlıca konuları beklenen fayda hipotezi, sübjektif beklenen fayda, durum tercihi yaklaşımı, riskten kaçınma kuramlarıdır. Zaman içinde pek çok alt başlıkla çalışma alanı genişlemiştir. Bugün gelinen noktada ise, Davranışsal ve Deneysel iktisat karşılıklı ilişki içinde yeni gelişmeler göstermektedirler.
- [6] Nöroekonomi (neuroeconomy), iktisat, biyoloji, psikoloji, davranışsal iktisat, evrimci iktisat gibi pek çok bilimden faydalanılarak, ekonomik karar birimi olan insanların karar alma süreçlerinin fizyolojik olarak izlenmesi yoluyla karar birimlerinin hangi koşullarda ne şekilde ekonomik davranışlar sergilediklerinin ölçülmesini konu edinmektedir.
- [7] Dilthey, tarihsel/toplumsal gerçekliği konu alan bilimlerin tümüne birden tin bilimleri adını vermiştir.
- [8] Ortodoks iktisat kavramı ile, genel kabul gören Neoklasik paradigma ve bu çerçevedeki yaklaşımlar kastedilmektedir.

[9] Bologna örneğinde (1088) olduğu üzere Orta Çağ'da öğretim (hoca) ve öğrenme (öğrenci) topluluklarının (universitas magistrorum et scholarium 'Öğretmenler ve Öğrenenler Topluluğu') kurumsal örgütlenmeleri ile ortaya çıkmıştır. Universitas veya bu öğretim-öğrenme toplulukları içerik olarak 1-"septem artes liberales yedi liberal sanat" (sanat fakültesi, daha sonra felsefe fakültesi) ile 2- ilahiyat, 3- hukuk ve 4- tıptan oluşmaktaydı. Hepsine birlikte universitas litterarum ('bütün bilimler') deniyordu ki öğretim ve araştırma birliğini üniversite çalışmalarının temel ilkesi yapan Wilhelm von Humboldt, bu terimi modern üniversitenin belirleyici bir özelliği saymıştır.

Kaynaklar

- Adaçay, F. R. (2018), *İktisadi Düşünceler Tarihi*, Boyut Kitabevi, Eskişehir.
- Akyıldız, H. (2008), "*Tartışılan Boyutlarıyla Homo Economicus*" Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C.13, S.2: 29-40
- Anonim (2012), İktisadi Analiz, "*Neoklasik İktisadın Temelinde Yatan Felsefe: Subjektivizm*" <https://iktisadianaliz.wordpress.com/2012/>, E.T.: 02.05.2018.
- Arpacıoğlu Özdemir, Ö. (2018) "*Egemen İktisat Görüşünün Son Dönemdeki Eleştirisi*", Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 6, Sayı: 65: 476-487.
- Başaran, A. (2017), John Kenneth Galbraith'in İktisat Anlayışı Ve Yeni Sanayi Devleti, İş ve Hayat Dergisi, C.3, S.6: 9-26.
- Başaran, A. (2018). "*Adam Smith'in İktisattaki Denge Kavramının Gelişimine Katkısı-1*", Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi, 53 (3) :1284-1294
- Benn, A. W. (1882), *Greek Philosophers*, V. 1, London: Paternoster Square.
- Buğra, A. (1989), *İktisatçılar ve İnsanlar*, Remzi Kitabevi, İletişim Yayınları, Ankara.
- Candan, E. ve H. A. Önder (2005), "*İktisat Neden Bir Kapalı Kutudur? Hâkim İktisadın Değer Yargısı – Sınama İlişkisi*", Gazi Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi, Ekonomik Yaklaşım Dergisi Kongreler Dizisi IV, Ankara.
- Clough, Shepard B. (1965), *Uygarlık Tarihi*, Çev.: Nihal Önal, Varlık Yayınevi.
- Coasting, A. (b.t.), *Velia, An Ancient Greek Town in The Heart of Italy*, <<http://amalficoasting.org>> E.T.: 03.10.2018
- Copleston, F. C. (2007), *Felsefe Tarihi Ön-Sokratikler ve Sokrates*, Cilt 1, Çevirmen: Aziz Yardımlı, İdea Yayınevi.
- Çoşkun, R. (2017), "*Pozitivizmin Halleri: Sosyal Bilimlerde Pozitivist Ve Anti-Pozitivist Okumalardan Yöntembilimsel Çıkarımlar*". 8. Uluslararası Balkanlarda Sosyal Bilimler Kongresi, 6-11 Eylül 2017, Köstence/Romanya.
- Demirel, Sibel., (2009), "*Homo Economicus'un Kişilik Özellikleri ve Mantıklı Seçim*", Kaynak Dergisi, Baltaş Bilgiyei yayınları, Sayı: 38-39.
- Dreyer., John.L.E. (1953), *A History of Astronomy From Thales to Kepler*, (Heiberg's Ed.) Second Edition, Newyork, 1953., Orijinal: Eudemos, Proklus İn Timaum, A Disciple Of Aristotle Who Wrote A History Of Astronomy, P.258; According To Eudemos, Quoted By Simpiicius in His Commentary to Aristotle, De C& Lo, II.10, P.171 <www.books.google.com.tr>, E.T.: 15.09.2018.

- Feyerabend, Paul (2020), *Yönteme Karşı*, Çev. Ertuğrul Başer, Ayrıntı Yayınları.
- Gray, Vivienne J., (2010), “*Xenophon*”, Oxford Readings In Classical Studies, Edited By V Iv Oxford University Press.
- Günel, İzge (2008) *Bilimi Konuşmak*, Bilim ve İktidar, Dipnot Yayınları, Ankara: 35-42.
- Karadeniz, Hakan.(b.t), “*Çeviribilimin Gelişmesinde Önemli Olan İki Unsur: Sosyal Bilimlerin Genel Özellikleri ve Sosyal Bilimler Metinleri Çevirisi*”, <<https://www.academia.edu/542653/>>, E.T.:12.09.2018
- Kaymakçı, Ö. B. (2012), “*İktisat-Felsefe Hattında Bir Değerlendirme: ‘İktisadi Felsefeyle Düşünmek’* İnsan Ve Toplum, Haziran / Cilt: 2, S.3: 225-230.
- Ksenefon (2011), *Anabasis-Onbinlerin Dönüşü*, İlk Basım, Çev.: Oğuz Yerliğaç, Kabalıcı Yayınevi.
- Ksenefon (2020), *İktisat Üzerine –Oikonomikos- Ksenophon*, İş Bankası Kültür Yayınları, Yunanca aslından Çeviren: A. Çokona.
- Levent, A. (2019), *Sosyal Bilimlerin Kıyısında Entelektüel Bir Alan: İktisadi Düşünce*, Liberal Düşünce Dergisi, Yıl : 24, Sayı:94, Bahar: 33-52.
- Murteza, G. (2012), *Adam Smith’te İktisat Ve Ahlak Sorunları*, İstanbul Üniversitesi, Felsefe ABD Doktora Tezi.
- Nalbantoğlu, H. Ü. (2000), “*Dalgın Thales, Uyanık Üniversite A.Ş.*” Çizgi Ötesinden: Modern Üniversite, Sanat, Mimarlık (Ankara: Odtü Mimarlık Fakültesi Yayınları): 34-35.
- Nalbantoğlu, H. Ü. (2003), *Üniversite A.Ş.de Bir ‘Homo Academicus’: “Ersatz” Yuppie Akademisyen*, Toplum ve Bilim, No. 97 (Güz 2003): 7-42.
- Orman, T. F. (2017), “*Dilthey, Hermeneutik ve Toplum Bilimleri*”, Journal of Awareness, Vol. 2 No. Sp.3
- Öngen, T. (2008), “*Bilim, İktidar ve Gerçeklik*”, Bilim ve İktidar, Edt.: Candan,E. ve N.Özbolat, M. Öziş,, Dipnot Yayınları, Ankara: 35-42.
- Öz, A. (2011), “*Feridun Yılmaz’la İktisat -Felsefe İlişkisi Üzerine*”, Röportaj: Asım Öz, Dünya Bülteni,12.09.2011. <<https://www.dunyabulteni.net/roportaj/feridun-yilmazla-iktisat-felsefe-iliskisi-uzerine-h174241.html>>, E.T.: 13.12.2020
- Özel, H. (2008), “*İktisat, İdeoloji ve İktidar*”, Bilim ve İktidar, Dipnot Yayınları, Ankara: 48-60
- Özel, H. (2013), *İktisat, İdeoloji ve İktidar*, 8-10 Eylül 2006 Karaburun- “Bilim ve İktidar” başlıklı kongrede, “İktisat, İktidar ve Toplum” oturumunda yapılan konuşman metni. <https://yunus.hacettepe.edu.tr/~ozel/Bilim_iktidar_Karaburun.pdf>, E.T:03.08.2021
- Özel, H. (2016), *Sosyal Bilimin “İnsansızlaşması”?*, İktisat ve Toplum 5 Sayı: 69: 4-10.
- Özpinar, Ş. (2008), *Bir Meşrulaştırma Aracı Olarak İktisat Bilimi*, Bilim ve İktidar, Dipnot Yayınları, Ankara: 259-275.
- Pomeroy, S. B. (1994), *Xenophon Economicus: A Social and Historical Commentary*, Oxford/New York.
- Popper, K. (1994), *Açık Toplum ve Düşmanları*, C.1, 3. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul.

- Sarı, M. A. (2017), *Mantıkçı Pozitivizmden Sofistike Yanlışlamacılığa Sınır Çizme Sorununun Kavranışı*, Beytulhikme Int Jour Phil 7 (1) 2017 Research Article: 01-21.
- Soydal, H., Mızrak, Z. ve F. Nur Yorgancılar, F.N., (2010) Nöro Ekonomi Kavramının İktisat Bilimi İçindeki Yeri, Önemi Ve Bilimselliği, 218, SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, Yıl 2010, Cilt 10, Sayı 19, 214 - 240
- Sur, F. H. (1949), "*Maliye Tarihine Kısa Bir Bakış*", Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.6, S.2.
- Şahin, B. (1997), "*Aristoteles'in Adalet Anlayışının Günümüz Adalet Anlayışıyla İlişkileri*", Hacettepe Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi.
- Taşdemir, M. ve Mustafaoğlu, N. (2010) "*Nöroekonomi: Yok daha neler!*", SD Sağlık Düşüncesi ve Tıp Kültürü Dergisi, <<https://www.sdplatform.com/Dergi/411/Noroekonomi-Yok-daha-neler.aspx>>, E.T. : 21.09.2021
- Tektaş, T. (2019), "*Bertrand Russell 'Analitik Felsefenin Babası'*", Parola Yayınları, Filozoflar Serisi, İstanbul.
- TDV, İslam ansiklopedisi,(b.t.) <<https://islamansiklopedisi.org.tr/pozitivizm>> E.T.: 02.09.2021
- Topakkaya, A.(2007), *Felsefi Hermeneutik*, FLSF Felsefe Ve Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl 2007, Cilt, Sayı 4: 75 - 92
- Wells, H.G. (1962), *Kısa Dünya Tarihi*, Varlık Yayınları.
- Williams, G. (b.t), "*Thomas Hobbes: Moral and Political Philosophy*" <<https://www.iep.utm.edu/hobmoral/>>, E.T.: 11.07.2018
- Xenophon,(b.t.) *Cyropaedia, The Education of Cyrus*, By Xenophon, Translated By Henry Graham Dakyns, Revised By F. M. Stawell, <<https://www.gutenberg.org/files/2085/2085-h/2085-h.htm>>, (Last Updated: August 9, 2011), E.T:20.08.2021
- Xenophon,(b.t.) "Oeconomicus (The Economist)"*, Çev.: Dakyns, H.G (1897), Release Date: August 20, 2008 [Ebook #1173] The Project Gutenberg Ebook Of The Economist, Macmillan And Co.
- Yalçınkaya, T. (2006), "*İktisat Biliminin Güvenilirlik Sarsıntısı Bağlamında İnsanlar, İktisatçılar ve İktidarlar*", 9 Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi: 3-12.
- Yayla, A. (1992), *Liberalizm*, Turhan Kitabevi Yayınları, Bilimsel Araştırma Dizisi: 20, Adalet Matbaacılık, Ankara.
- Yıldırım, C. (2010), *Bilim Felsefesi*, Remzi Kitabevi, 3. Basım, İstanbul
- Yıldırım, Ö. (2005), "*Felsefeye Giriş*", Ders Notları, Milet Okulu, Milet (Miletos) Okulu ve Arkhe Sorunu, <felsefe.gn.tr> E.T.: 11.12.2016.
- Yılmaz, Feridun (2011)., "*Düşünceden Kaçış Çabasının Öyküsü: İktisadın Felsefeden Kopuşu*", İktisadi Felsefeyle Düşünmek, İletişim Yayınları, İstanbul.